

Landbrukets
Utredningskontor

Kompetanse blant nye bønder i Sør-Trøndelag

Anne Austrem Bungler

ISSN 1503 - 2388
RAPPORT 1 - 2011

Landbrukets **Utredningskontor**

Schweigaardsgt. 34C
Pb 9347 Grønland
N-0135 OSLO
Tlf: 22 05 47 00
Fax: 22 17 23 11
E-post: lu@landsam.com
<http://www.utredningskontoret.no>

Forord

Det er ingen krav til kompetanse for å bli gårdbruker i Norge. De fleste nye gårdbrukere i Norge har tatt over bruket på odde, og har dermed ofte også vokst opp på gården. Deltakelsen i arbeidet på gården under oppveksten gjør at mange har betydelig kjenneskap til gårdsarbeid, selv om de ikke har tatt landbruksfaglig utdanning.

Like fullt stilles det fra samfunnets og forbrukernes side krav til kvalitet på produkter og produksjonsprosesser, HMS og dokumentasjon av det som skjer på gården. Landbruket er også en krevende næring, der lønnsomheten også må sikres gjennom bevisste og kunnskapsbaserte beslutninger for å sikre at man sitter igjen med et akseptabelt driftsresultat.

Derfor er det også viktig å kjenne til hvilke behov de nye gårdbrukerne har til etterutdanning og rådgivning, og hvilke krav som tilbudene må oppfylle. Mange av gårdbrukerne er i tillegg til gårdsarbeid i hel- eller deltidsarbeid utenfor bruket, og dette gjør at tilbudene må være verdt tiden som bonden bruker på dem i tillegg til at de må være praktisk mulig for bonden å delta.

Prosjektet baserer seg i all hovedsak på en spørreundersøkelse som ble gjennomført i 2009 per e-post blant nye gårdbrukere over hele landet (Eldby og Nyhammer 2010). Adressene ble rekruttert av Produsentregisteret IS. I denne rapporten viser vi hvordan de nye gårdbrukerne i Sør-Trøndelag stiller seg til spørsmål om etterutdanning og rådgivning. Rapporten er gjort på oppdrag av Sør-Trøndelag Bondelag.

Rapporten er ført i pennen av Anne Bungler, som er utreder ved Landbrukets Utredningskontor. Vi takker Sør-Trøndelag Bondelag for oppdraget.

Oslo, mars 2011
Hanne Eldby

Innhold

1	INNLEDNING	1
2	UTDANNING OG KOMPETANSE	7
2.1	RESPONDENTENES UTDANNINGSBAKGRUNN	7
2.2	EKTEFELLE/SAMBOERS KOMPETANSE	12
3	BEHOV FOR MER KUNNSKAP	14
4	ETTERUTDANNING OG RÅDGIVNING	20
4.1	ETTERUTDANNING	20
4.2	RÅDGIVNING	23
4.3	TILRETTELEGGING AV ETTERUTDANNING	25
5	HOLDNINGER TIL KOMPETANSE	30
6	OPPSUMMERING	35

LITTERATUR

---

1 Innledning

Denne rapporten omhandler yngre nyrekrutterte bønder i Sør-Trøndelag og ser på deres kompetansenivå, samt holdninger til kompetanse og utdanning. Hvilke landbruksfaglig kompetanse besitter nyrekrutterte bønder, og hvordan vurderer de dagens kurs- og rådgivningstilbud?

Rapporten omhandler ”nye eiere av landbrukseiendom”. De er i denne rapporten avgrenset til personer som har tatt over landbrukseiendom fra 2004 til 2009, og som var 40 år eller yngre da de overtok. Gjennomsnittsalderen blant respondentene var 36 år. Med begrepet ”landbrukseiendom” mener vi, i tråd med SSBs standardoperasjonalisering, eiendommer som benyttes eller kan benyttes til jord- og/eller skogbruk, og som har minst 5 dekar jordbruksareal og/eller minst 25 dekar produktivt skogareal.

Prosjektet baserer seg i all hovedsak på en spørreundersøkelse som ble gjennomført 30. november 2009 til den 2. januar per e-post blant nye gårdbrukere over hele landet (Eldby og Nyhammer 2010) Utvalget i undersøkelsen ble tilfeldig trukket fra personer med e-postadresse i Produsentregisteret. Bare gårdbrukere som har mottatt produksjonstilskudd det siste året ble inkludert. Totalt svarte 112 personer fra Sør-Trøndelag. For 16 av disse er kommunetilhørighet ukjent. Totalt er 14 prosent av bøndene i undersøkelsen kvinner.

Vi har gjennomført statistiske tester på analysene, men ikke funnet signifikante sammenhenger. Ved et utvalg på bare 112 kreves det store forskjeller for at statistiske tester skal bli signifikante. Resultatene som er presentert i rapporten er dermed statistisk usikre.

Regionene Fosen og Fjellbygder øst er de regionene med færrest respondenter, med 12 i hver. Regionen Dalbygder er den regionen med flest respondenter, der svarte 33 bønder på undersøkelsen.

Tabell 1   Antall og andel respondenter per region og kommune, andel kvinner per region

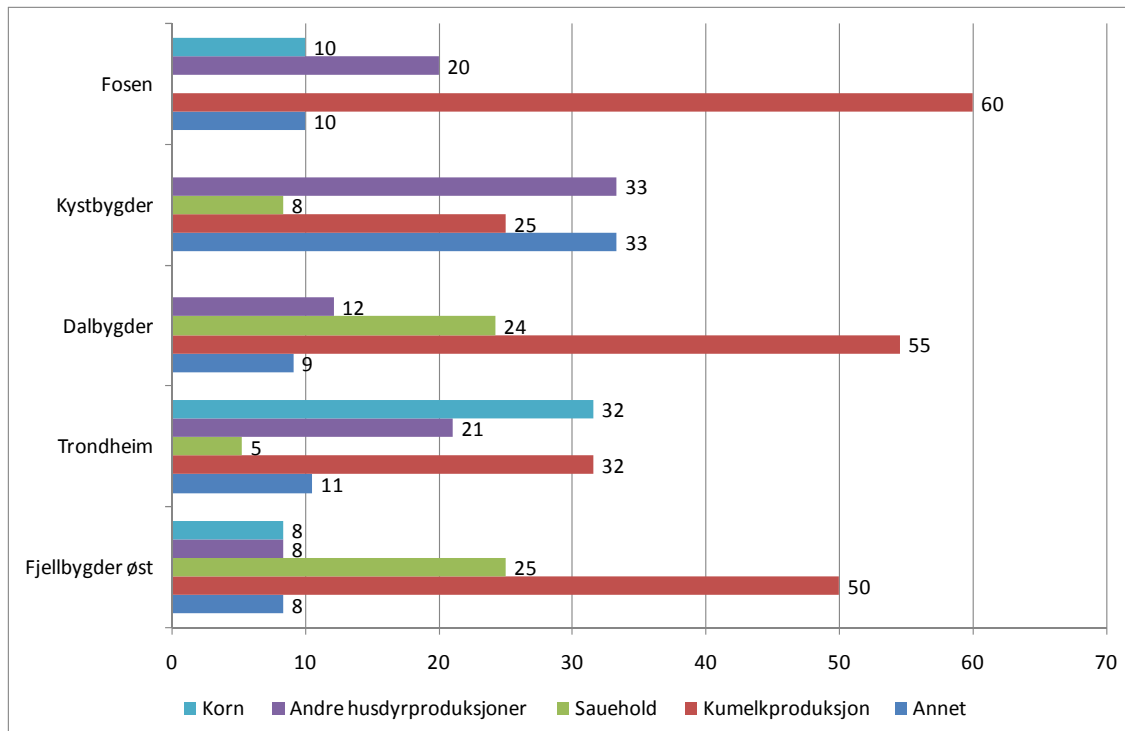
	N	%	% kvinner
Fjellbygder øst	12	11	17
Selbu	6	5,4	
Tydal	1	0,9	
Røros	3	2,7	
Holtålen	2	1,8	
Trondheim	19	17	11
Malvik	1	0,9	
Trondheim	2	1,8	
Klæbu	1	0,9	
Melhus	13	11,6	

	Skaun	2	1,8	
Dalbygder		33	29	15
	Midtre Gauldal	5	4,5	
	Meldal	3	2,7	
	Rennebu	5	4,5	
	Oppdal	13	11,6	
	Orkdal	7	6,3	
Kystbygder		12	11	17
	Agdenes	1	0,9	
	Snillfjord	2	1,8	
	Hemne	7	6,3	
	Hitra	2	1,8	
	Frøya			
Fosen		20	18	15
	Ørland	1	0,9	
	Bjugn	5	4,5	
	Rissa	10	8,9	
	Åfjord	4	3,6	
	Roan	0	0	
Kommune ukjent		16	14	13
Total		112		14

Figur 1 viser den viktigste produksjonen for økonomien på gårdene i de forskjellige regionene. Andre husdyrproduksjoner inkluderer storfekjøtt, egg, fjørfe, smågris og slaktegris. Blant de som produserer "annet" finner vi produsenter av eng, skog og tømmer, frukt, grønnsaker, poteter og lignende.

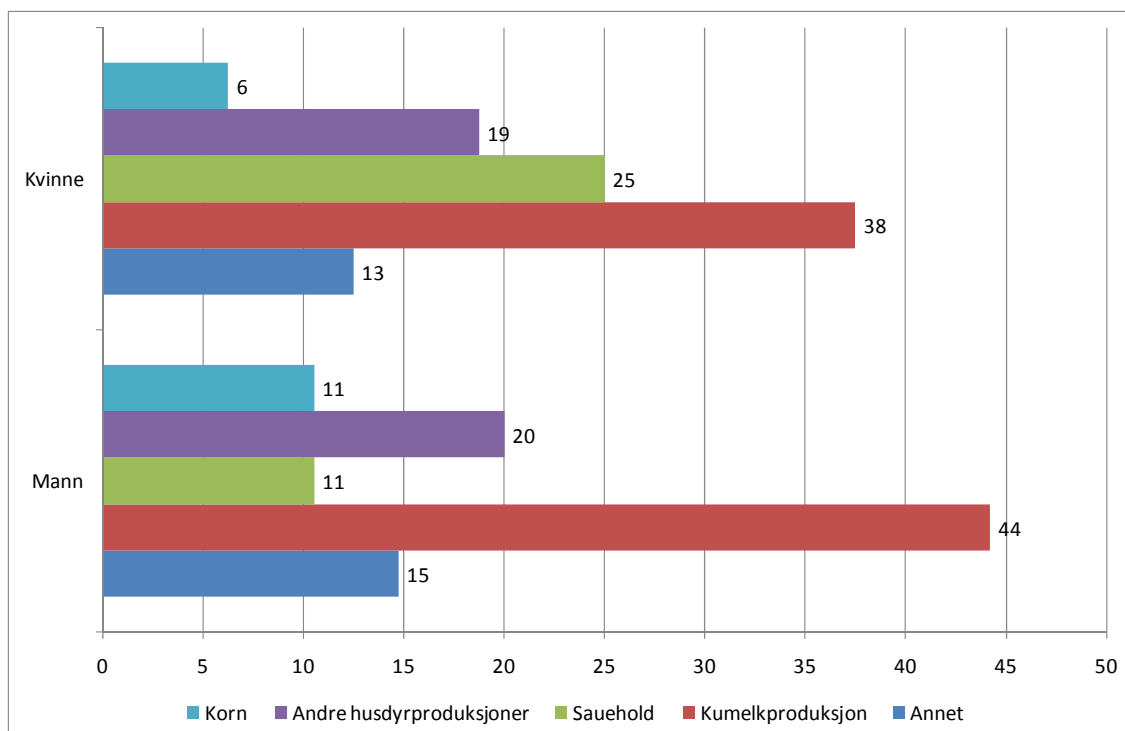
Melkeproduksjon er den viktigste produksjonen blant respondentene i Sør-Trøndelag, bare i kystbygdene er "andre husdyrproduksjoner" og "andre produksjoner" viktigere. Også sauekjøtteproduksjon er viktig, spesielt i fjellbygdene og dalbygdene, mens kornproduksjon er spesielt viktig i trondheimsregionen.

Figur 1 Viktigste produksjon for økonomien på gården (etter region)

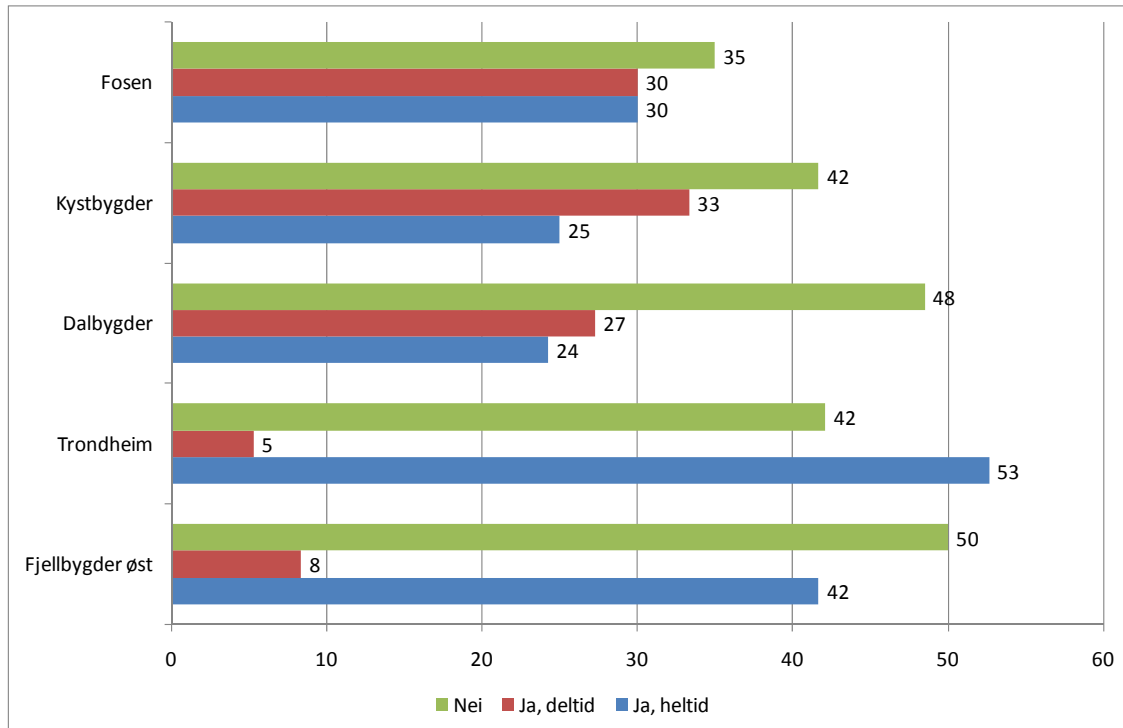
Blant kvinnene og mennene i undersøkelsen er det noen forskjeller i hva slags type produksjon de holder på med. Vi ser at det er en større andel av kvinnene som driver på med sauehold enn blant mennene, mens det er en noe større andel blant mennene som holder på med kumelk-, korn- og andre produksjoner.

Figur 2 Viktigste produksjon for økonomien på gården (etter kjønn)

I trondheimsregionen jobber over halvparten av gårdbrukerne heltid utenfor gården, mens i dalbygdene og kystbygdene jobber bare 1 av 4 heltid utenfor gården. I fosenregionen jobber 35 prosent av respondentene kun på gården, mens i de andre regionene jobber mellom 42 prosent i trondheimsregionen og kystbygdene og 50 prosent i fjellbygdene heltid på gården.

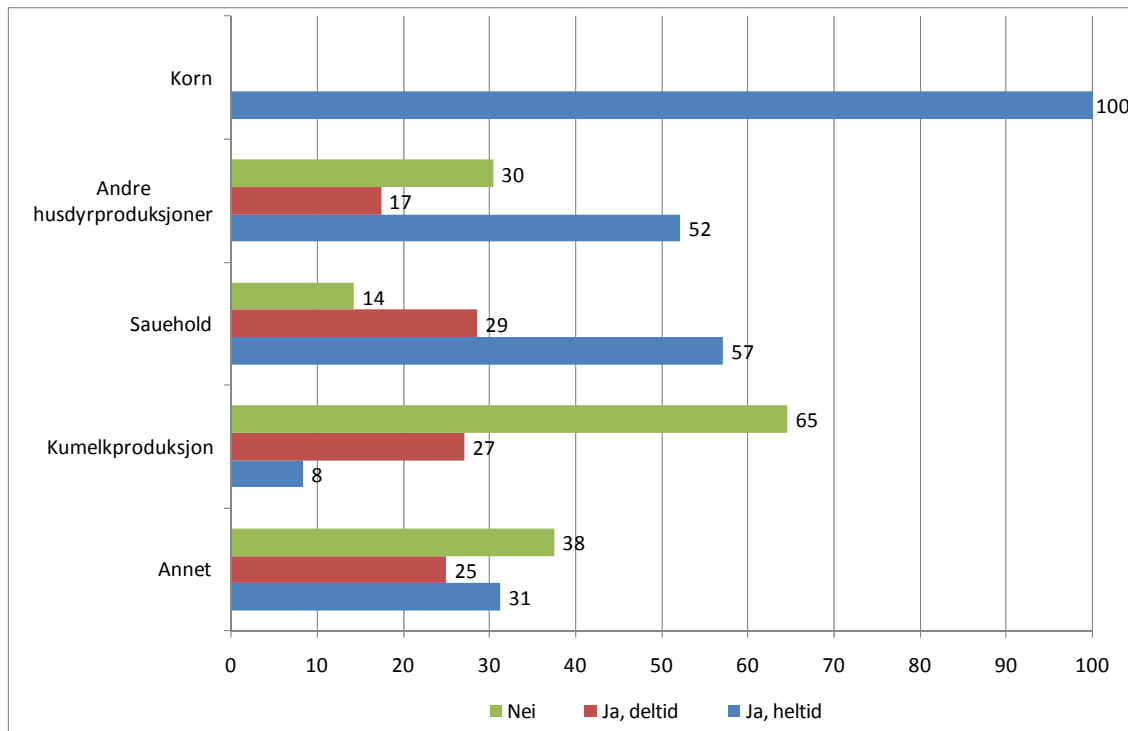
Figur 3 Har du arbeid utenfor gården i dag? (etter region)

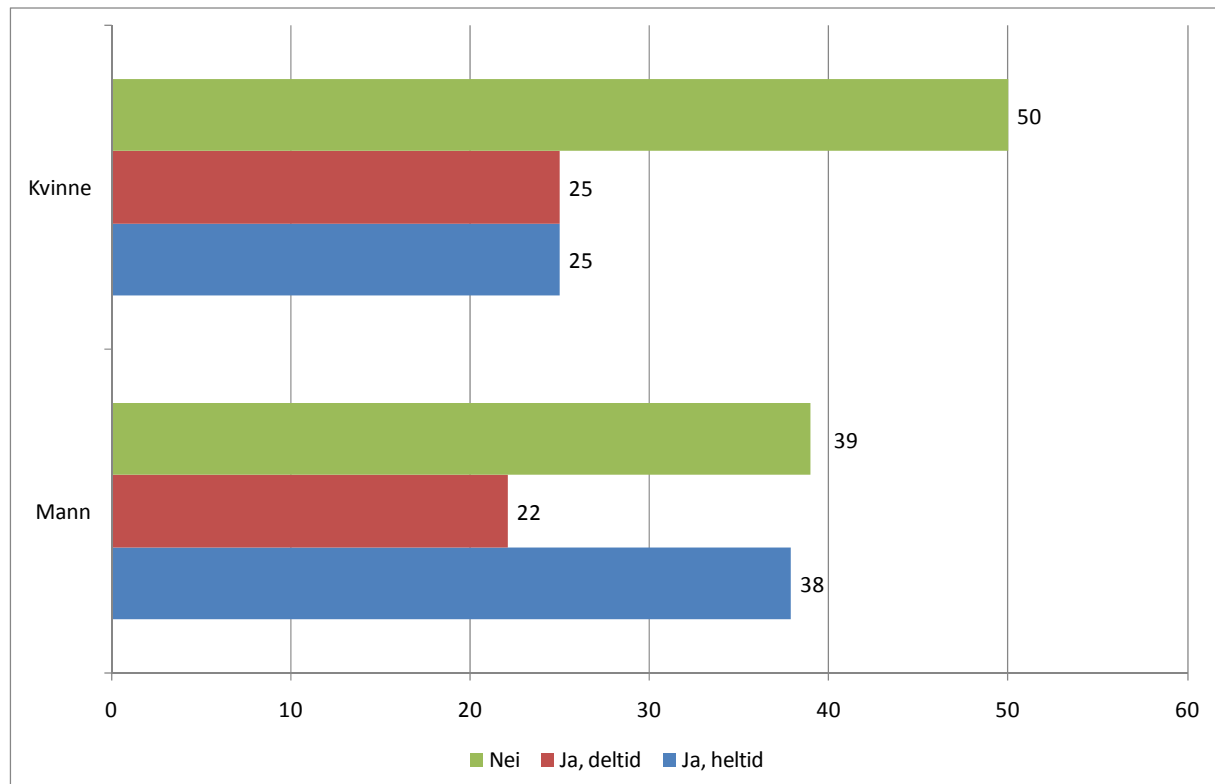
Vi ser at alle kornbøndene i undersøkelsen har heltidsjobb utenfor gården. Blant melkeprodusentene er det færrest som jobber utenfor gården, nær 2 av 3 jobber kun på gården. Blant sauebøndene og de andre husdyrprodusentene jobber flere enn halvparten heltid utenfor gården, mens henholdsvis 14 og 30 prosent jobber kun på gården. Totalt har 59 prosent av gårdbrukerne heltids- eller deltidsjobb utenfor gården.

Figur 4 Har du arbeid utenfor gården i dag? (etter viktigste produksjon)

Blant mennene i undersøkelsen har 39 prosent heltidsjobb utenfor gården, mens blant de kvinnelige respondentene jobber bare én av fire heltid utenfor gården. Halvparten av kvinnene jobber kun på gården.

Figur 5 Har du arbeid utenfor gården i dag? (etter kjønn)

2 Utdanning og kompetanse

Det stilles ingen spesielle krav til kompetanse for å bli gårdbruker i Norge. De fleste av de som overtar har likevel mye kunnskap om landbruk. I dette kapitlet ser vi på hvilken utdanning de nye bøndene hadde med seg da de overtok gårdsbruket. Ektefellen er også en viktig ressurs i arbeidet på gårdene, og ektefellen kan også inneha verdifull kompetanse innenfor landbruk. Vi vil derfor både se på hvilken utdanningsbakgrunn respondentene selv har og deres ektefeller.

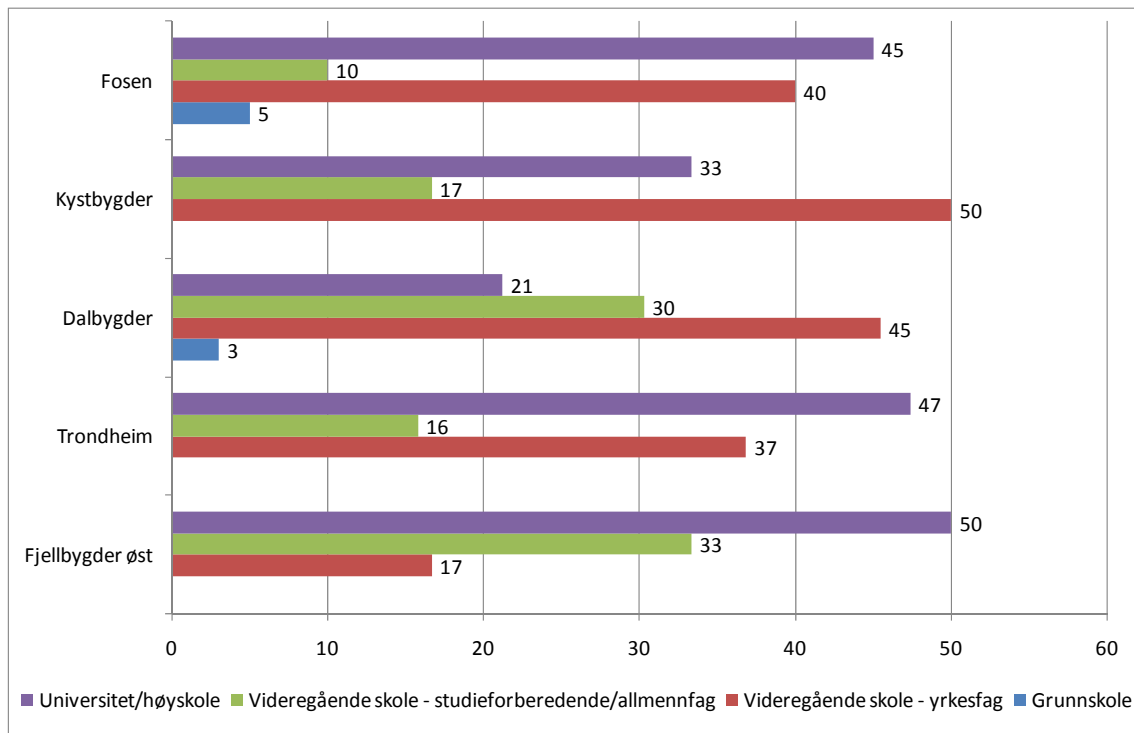
2.1 Respondentenes utdanningsbakgrunn

Nær ni av ti av respondentene i denne undersøkelsen har overtatt gårdsbruk ved odel. Mange har derfor vokst opp på gården, og har i forskjellig grad deltatt i gårdsarbeidet under oppveksten.

Blant de som svarte på undersøkelsen har nær fire av ti, 37 prosent, avsluttet en utdanning på universitets eller høyskolenivå. Totalt har også 37 prosent videregående skole med yrkesfag som høyeste fullførte utdanning. Kun 4 prosent oppgir grunnskole, mens 23 prosent oppgir videregående skole med allmennfag som høyeste fullførte utdanning.

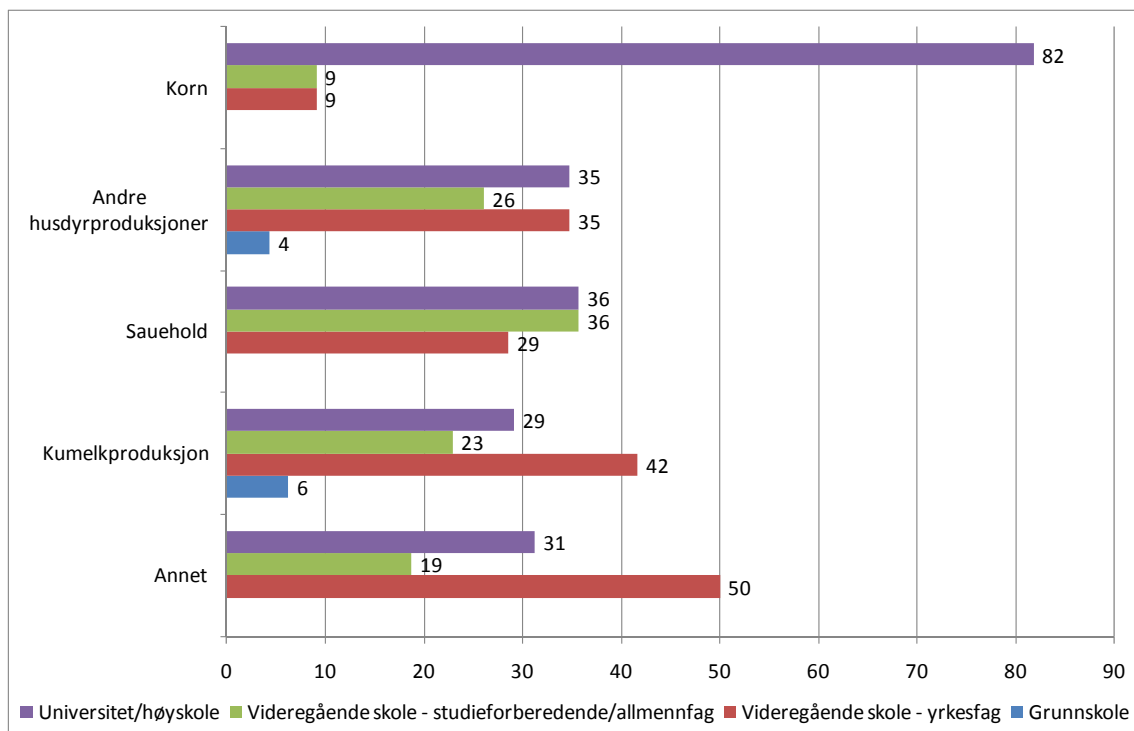
Som vi ser i Figur 2 var det størst andel av respondenter med universitets eller høyskoleutdanning i fjellbygdene, der halvparten oppgir dette, mens i dalbygdene svarte bare én av fem det samme. Også i trondheim- og fosenregionen svarer en stor andel at de har høyskole og universitetsutdanning, henholdsvis 47 og 45 prosent. I kystbygdene og dalbygdene har henholdsvis 50 og 45 prosent yrkesfag ved videregående skole som høyeste utdanning.

Figur 6 Hva er din høyeste fullførte utdanning?(etter region)

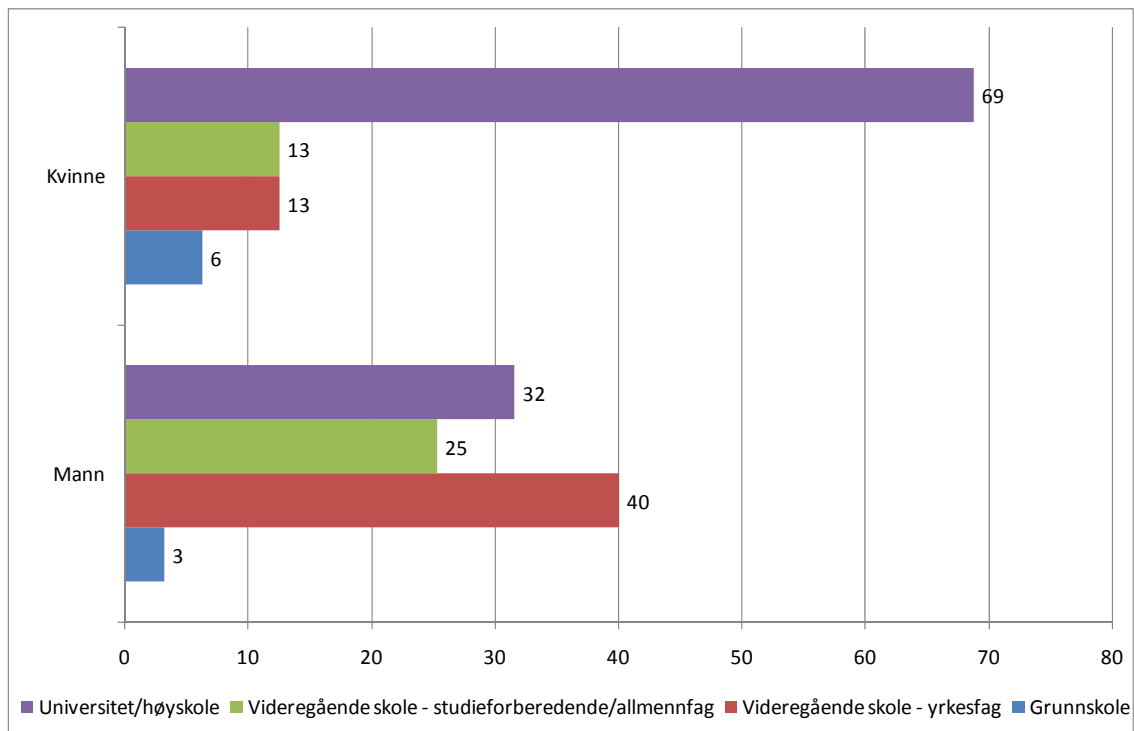
Det er også ulikheter i utdanningen til gårdbrukerne med forskjellige produksjonsretninger. Blant de som har overtatt bruk der korn er viktigste produksjonsretning, har hele 82 prosent av respondentene høyere utdanning, mens blant kumelkprodusentene har kun 29 prosent utdanning på høyskole eller universitetsnivå.

Figur 7 Hva er din høyeste fullførte utdanning?(etter viktigste produksjon)

Det er klare ulikheter blant kjønnene når det gjelder fullført utdanning. Hele to av tre (69 prosent) av kvinnene har avsluttet en utdanning på universitets eller høyskolenivå, men bare én av tre (32 prosent) av mennene har det samme. Mennene velger i større grad yrkesfaglige utdanningsretninger, og 40 prosent av mennene har oppgitt videregående skole - yrkesfag - som sin høyeste fullførte utdanning.

Figur 8 Hva er din høyeste fullførte utdanning?(etter kjønn)

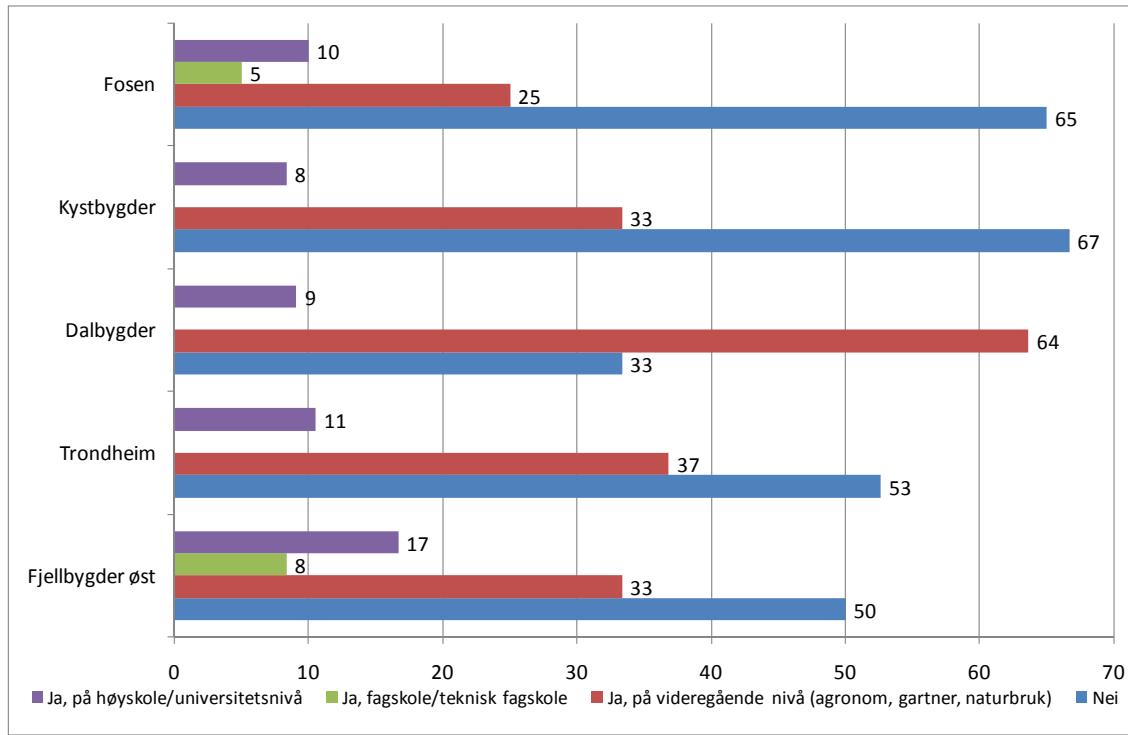
”Høyeste fullførte utdanningsnivå” sier likevel ikke noe om hvilken kompetanse gårdbrukerne har, og om utdanningen er relevant for gårdsarbeidet. Mange kan ha hatt en karriere i et annet yrke før de tok over gårdsbruket, eller, som vi så i kapittel 1, de praktiserer et annet yrke i tillegg til å være gårdbrukere. Totalt har 36 prosent av respondentene i undersøkelsen heltidsjobb utenfor gården, mens 22 prosent jobber deltid.

44 prosent av respondentene i Sør Trøndelag har fullført én eller flere former for formell landbruksutdanning. Noen av respondentene har flere former for landbruksutdanning som for eksempel både på videregående nivå og på høyskole og universitetsnivå.

Figur 9 viser hvor store andeler av respondentene i de forskjellige regionene som har en eller annen form for formell landbruksutdanning. På Fosen og i kystbygdene er det færrest med en slik utdanning, der svarer to av tre nei, mens i dalbygdene er det bare én av tre som ikke har landbruksutdanning. Hele 64 prosent av respondentene i dalbygdene har landbruksutdanning på videregående nivå, mens 9 prosent har på høyskole eller universitetsnivå. Som vi så i

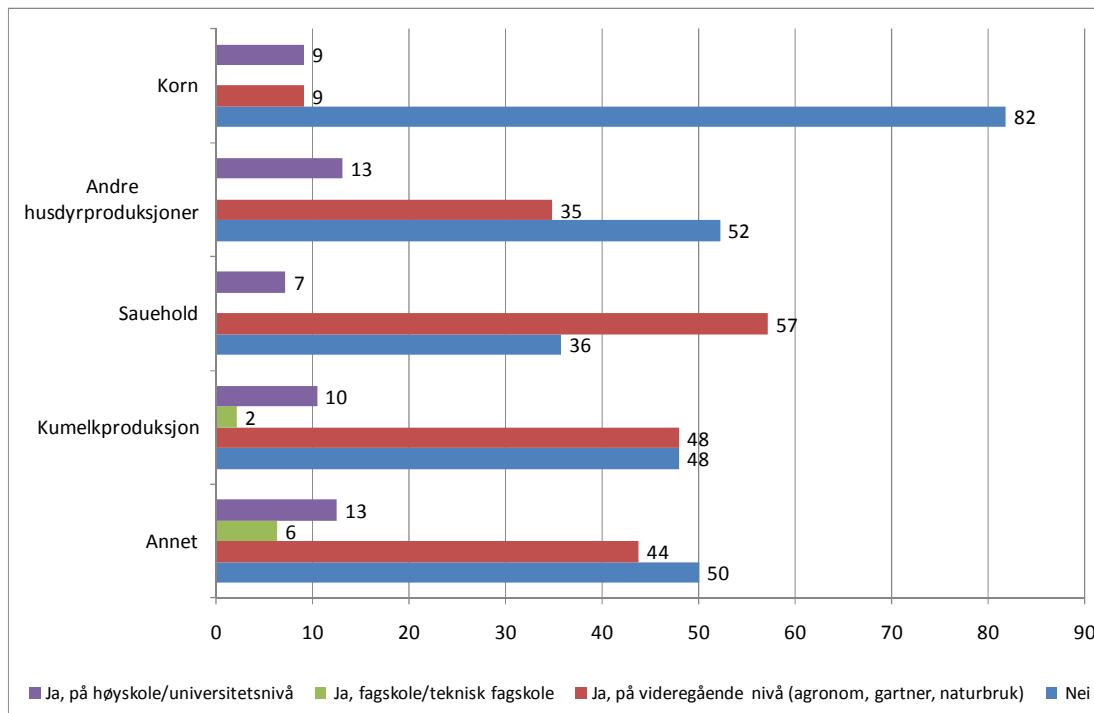
figuren tidligere er det også en mindre andel som har høyskole eller universitetsutdanning i denne regionen.

Figur 9 Har du noen form for formell landbruksutdanning (etter region)

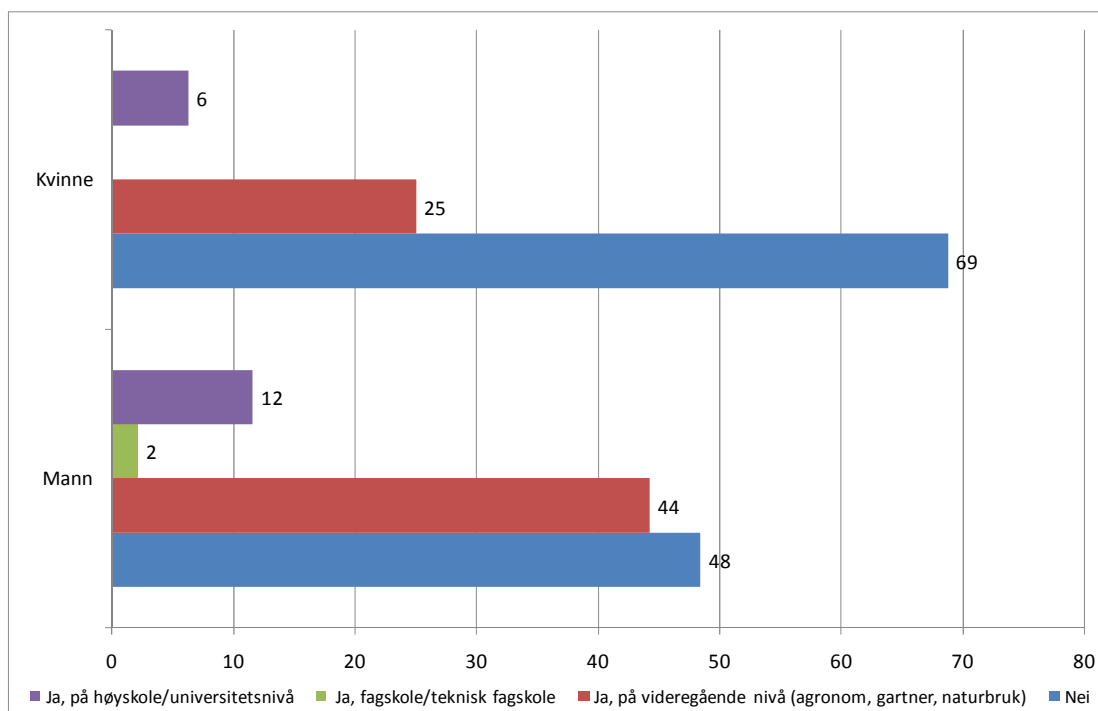
Kornprodusentene skiller seg ut. Blant kornprodusentene svarer 82 prosent at de ikke har noen form for formell landbruksutdanning. Som vi så tidligere, har hele 82 prosent av kornprodusentene fullført en høyskole eller universitetsutdanning, og alle jobber heltid utenfor gården. Bare 9 prosent av kornbøndene har landbruksutdanning på videregående nivå, mot 57 prosent av sauebøndene og 48 prosent av melkeprodusentene. Sauebøndene har i størst grad en form for formell landbruksutdanning, med melkebøndene like bak.

Figur 10 Har du noen form for formell landbruksutdanning (etter viktigste produksjon)

Blant mennene er det flere som har landbruksutdanning enn blant kvinnene, kun 31 prosent av kvinnene mot 52 prosent av mennene. Hele 44 prosent av mennene har fullført en landbruksutdanning på videregående nivå og 12 prosent på høyskole eller universitetsnivå. Det er en mindre andel blant kvinnene i Sør-Trøndelag (31 prosent) enn i hele landet (52 prosent) som har en form for landbruksfaglig utdanning, mens blant mennene er andelene om lag like store (Eldby og Nyhammer 2010).

Figur 11 Har du noen form for formell landbruksutdanning (etter kjønn)

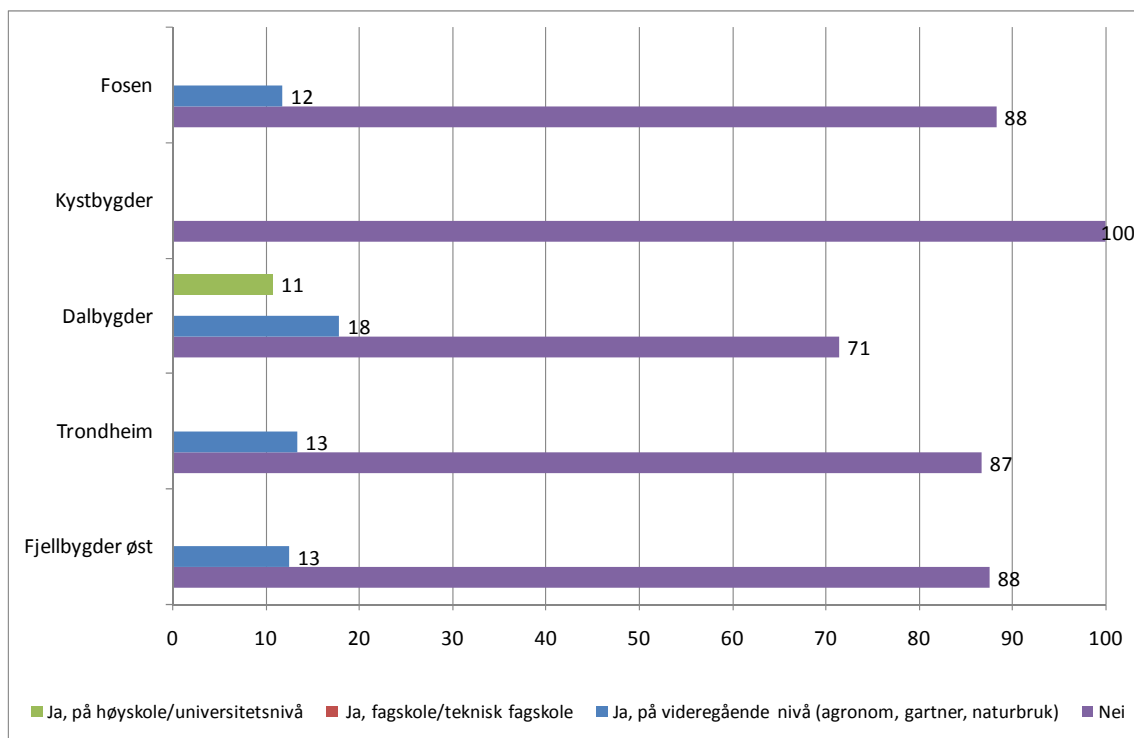

2.2 Ektefelle/samboers kompetanse

Blant ektefellene til bøndene er det kun 16 prosent som svarer at de har noen form for landbruksutdanning. 12 prosent har utdanning på videregående nivå og 3 prosent har det på et høyskole eller universitetsnivå. Det er ingen av ektefellene eller samboerne som har en landbruksfaglig utdanning fra fagskole eller teknisk fagskole

Det er aller flest blant ektefellene i dalbygdene som har landbruksfaglig utdanning, og det er bare her vi finner ektefeller som har landbruksfaglig utdanning på høyskole eller universitetsnivå. I kystbygdene er det ingen av respondentenes ektefeller som har en landbruksfaglig utdanning.

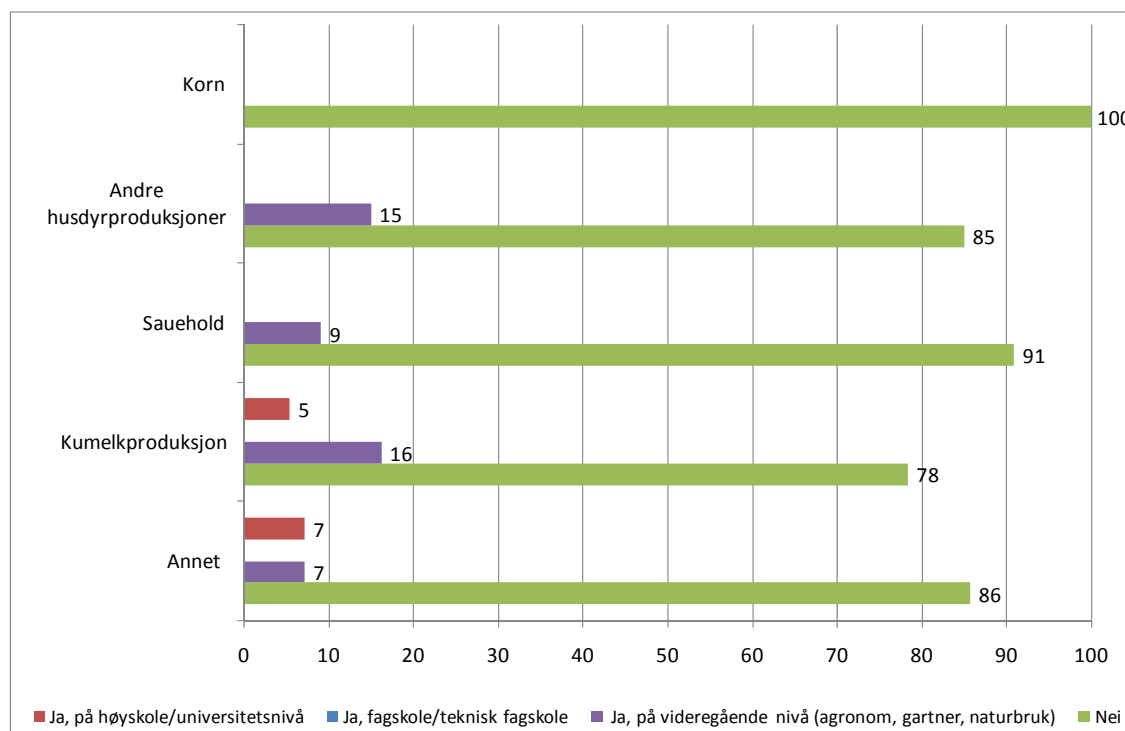
Figur 12 Har din ektefelle/samboer noen form for formell landbruksutdanning? (etter region)

Vi ser at blant kornbøndene er det ingen av ektefellene som har landbruksfaglig utdanning, mens det er flest blant ektefellene til melkebøndene som har en form for landbruksfaglig utdanning.

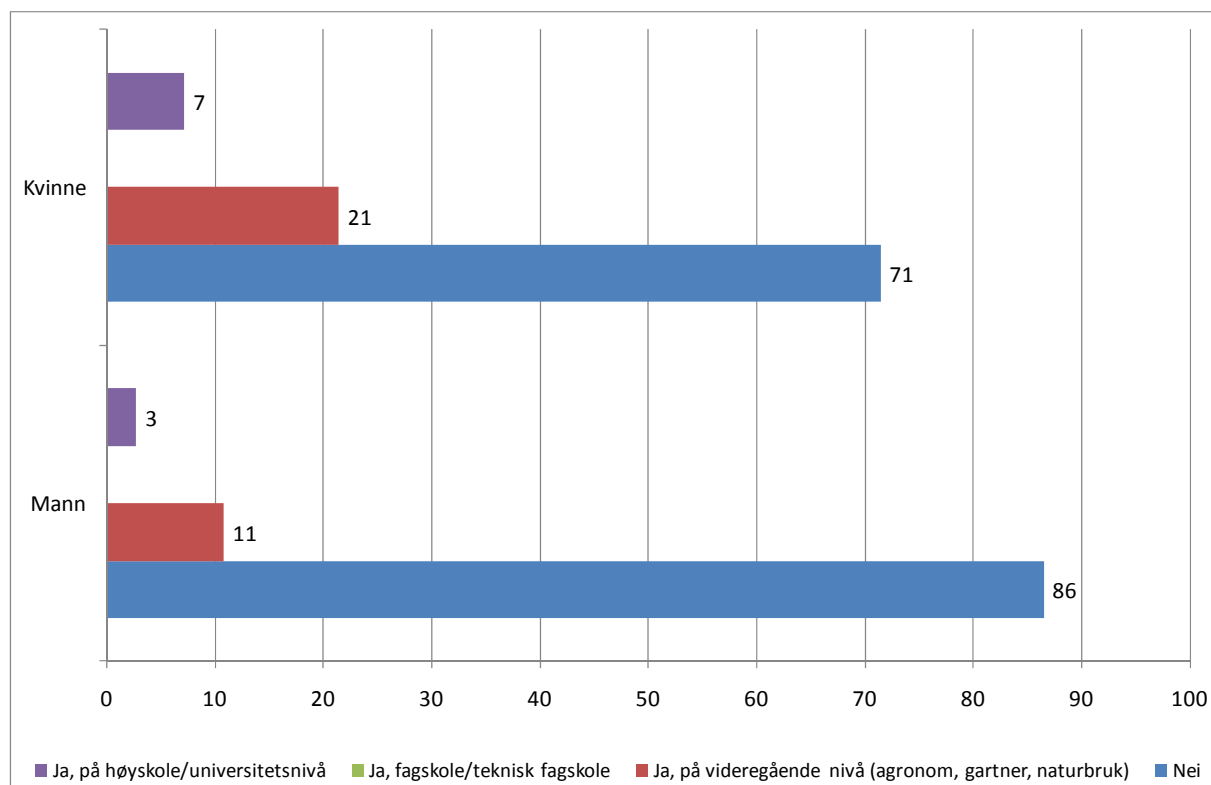

Figur 13 Har din ektefelle/samboer noen form for formell landbruksutdanning? (etter viktigste produksjon)

Det er noe vanligere at de kvinnelige gårdbrukerne i undersøkelsen har en ektefelle med landbruksfaglig utdanning enn det er blant de mannlige gårdbrukerne.

Figur 14 Har din ektefelle/samboer noen form for formell landbruksutdanning? (etter kjønn på gårdbruker)

3 Behov for mer kunnskap

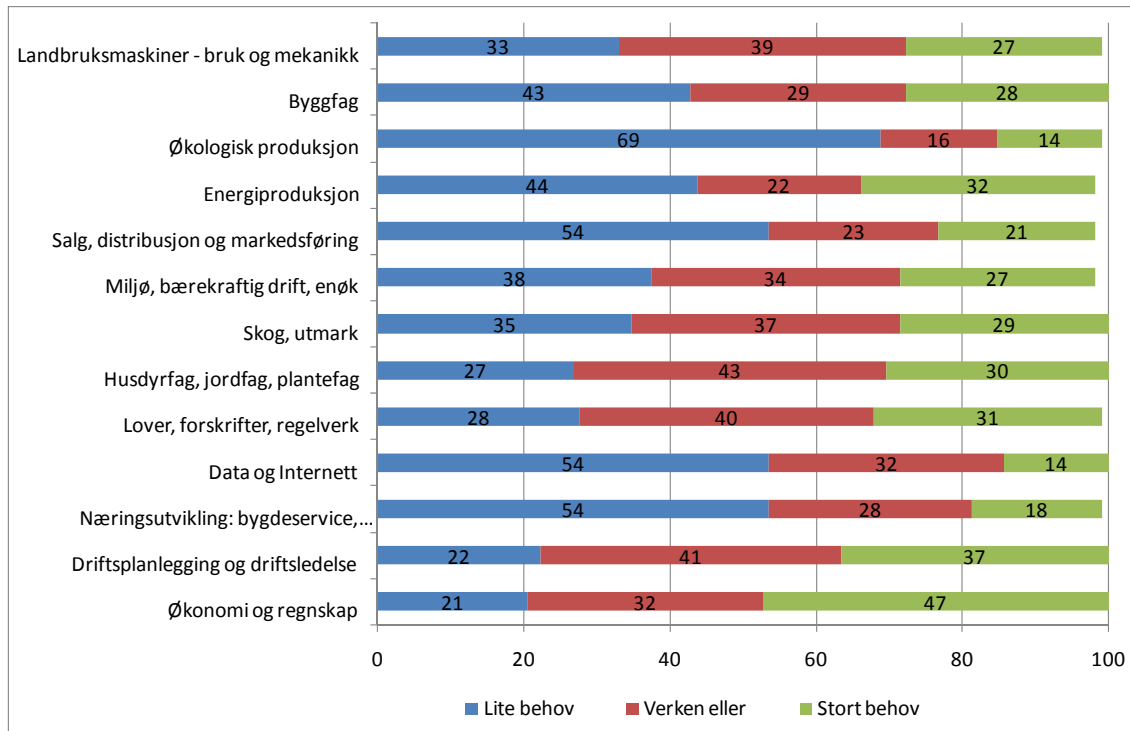
Selv om det ikke er noe formelt krav om kompetanse for å drive gårdsbruk, har den enkelte gårdbrukeren mange utfordringer i det daglige. Mange har flere produksjoner, og hver enkelt av disse stiller krav både til grunnleggende kunnskap og mer spesialisert kunnskap.

Gårdbrukerne er selvstendig næringsdrivende, og måten driften organiseres – og gjennomføres på virker både inn på produktene som leveres og på lønnsomheten i driften.

Det er størst kompetansebehov knyttet til økonomi og regnskap; 47 prosent ønsker seg mer kompetanse på dette området. Økonomien på gården er et gjennomgående problemområde for bøndene, og i lys av dette er det naturlig at det er her bøndene etterspør økt skolering og rådgivning. Dette er jo også sider ved gårdsdriften som alle er nødt til å forholde seg til uavhengig av hvilke produksjonsretninger de har på bruket. Videre følger områder som driftsplanlegging og driftsledelse med 37 prosent, energiproduksjon, 32 prosent, og lover, forskrifter og regelverk med 31 prosent. Også de mer produksjonsspesifikke områdene som husdyrfag, jordfag og plantefag, og skog og utmark er det rundt 30 prosent av respondentene som føler at de har et behov for mer kunnskap om.

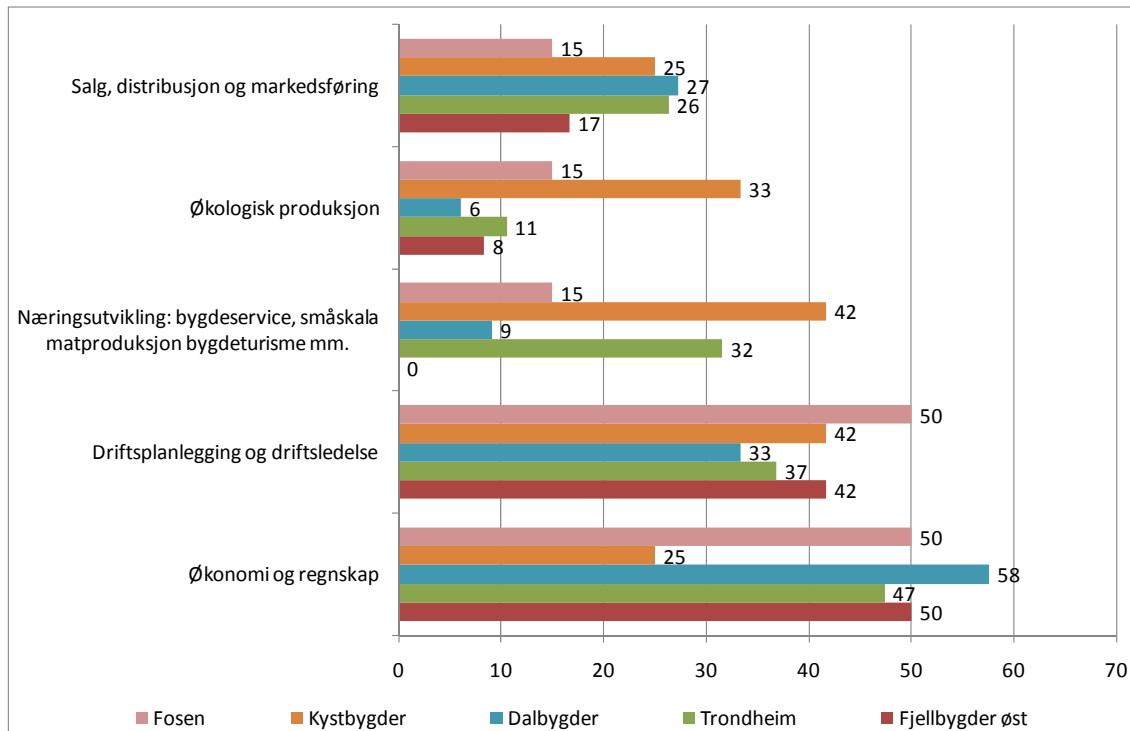
På den andre siden oppgir gårdbrukerne i liten grad at det er behov for økt kompetanse om økologisk produksjon og data og Internett, kun 14 prosent. Det er også en lav andel av de nyrekruttede bøndene som ønsker å lære mer om næringsutvikling. De områdene hvor behovene oppgis som minst er gjerne for kunnskap man ikke har bruk for på eget bruk. Data og Internett er her et unntak, og det lave behovet tyder på at de aller fleste nye gårdbrukerne behersker bruken av disse arbeidsmetodene.

Figur 15 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under på en skala fra 1 til 5 der 1 er ingen behov og 5 er svært stort behov? 1 og 2 er lite/ingen behov, 3 er verken eller og 4 og 5 er stort behov.

Under vises fire kompetanseområder og andelen respondenter per region som har ”stort behov” for mer kunnskap. Med stort behov har vi valgt de som har svart 4 eller 5 på en skala der 1 er ingen behov og 5 er stort behov. Vi ser at det er noen forskjeller i behov blant respondentene i regionene. I kystbygdene finner vi den største andelen av respondenter med behov for mer kunnskap om næringsutvikling, 42 prosent, mens kun 9 prosent i dalbygdene har det samme behovet. På området økonomi og regnskap er det imidlertid omvendt, der respondentene i dalbygdene i størst grad ønsker seg mer kunnskap, hele 58 prosent mot 25 prosent i kystbygdene.

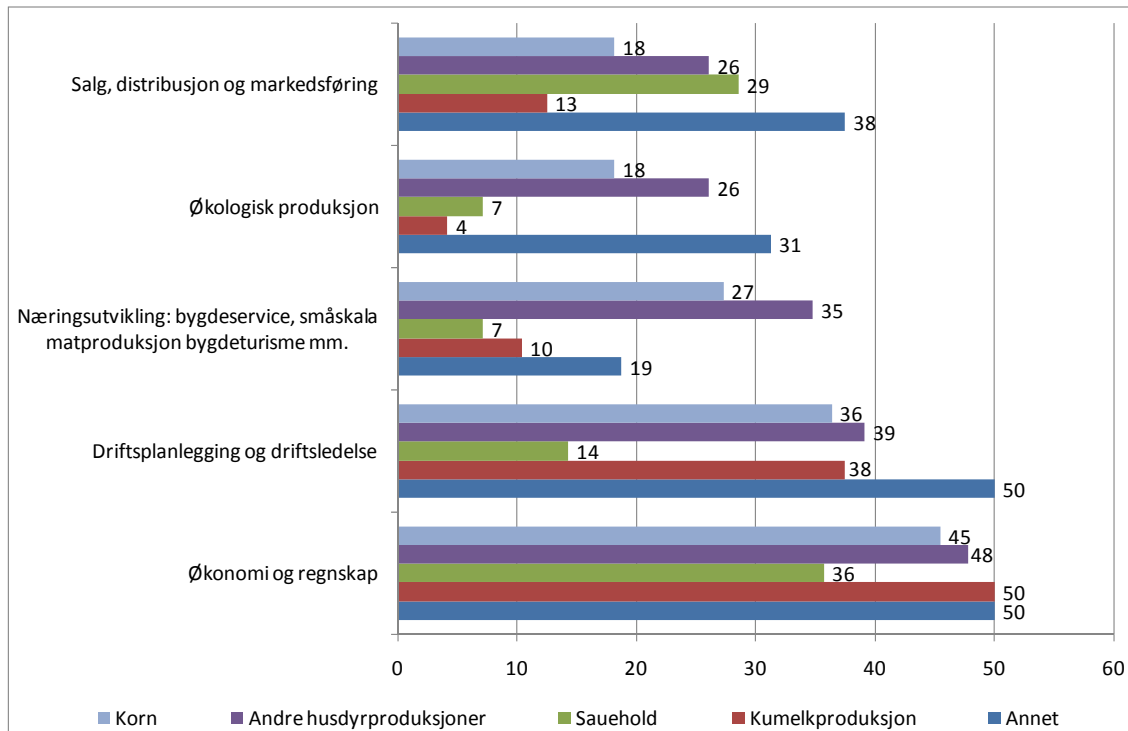
Figur 16 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under?(etter region)

Blant de forskjellige typer produsenter i undersøkelsen er det varierende behov for mer kunnskap og kompetanse. Kornbøndene, som i minst grad har landbruksutdanning og som har benyttet seg minst av rådgivning og etterutdanning, føler i mindre grad at de har behov for kompetanse på en rekke områder enn de andre produsentene. Også de som har sau som viktigste produksjonsretning skiller seg også fra de øvrige ved i mindre grad å uttrykke et behov for mer kunnskap på fire av de fem kompetanseområdene.

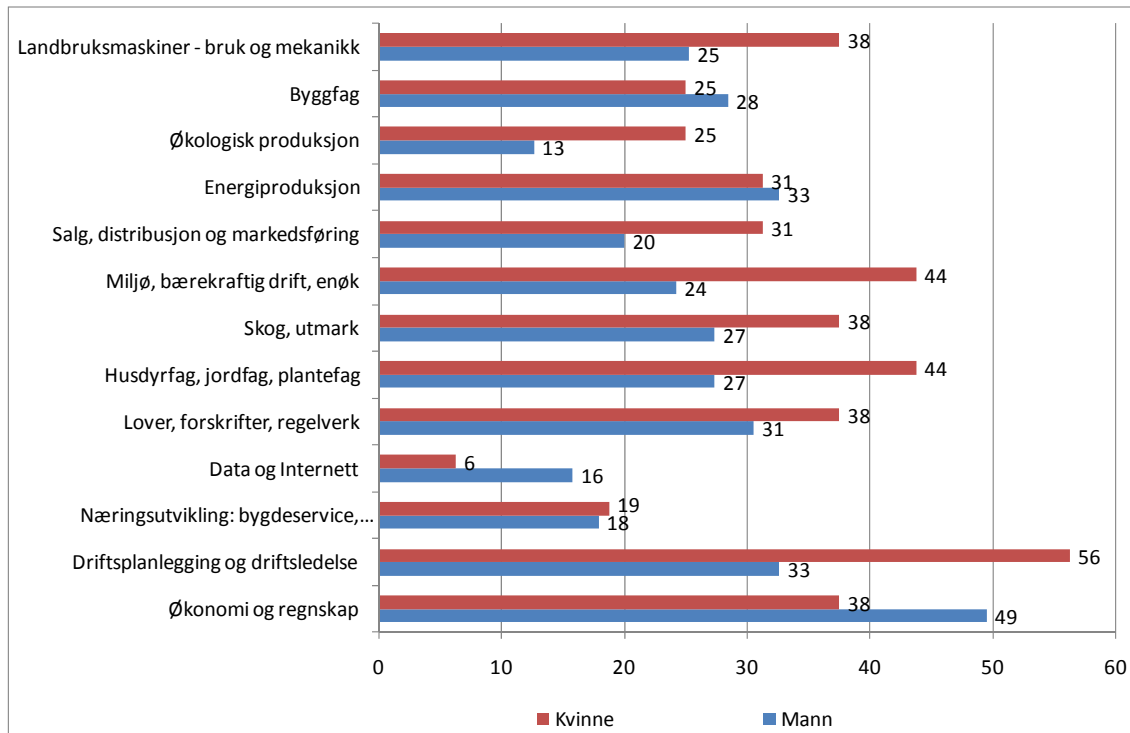
Som vi så i figurene over var det økonomi og regnskap flest oppgaver de har behov for mer kunnskap om. Blant de som driver med "annet" har halvparten behov for mer kunnskap om økonomi og regnskap og driftsplanlegging og driftsledelse. Disse hadde også et større behov enn andre for kunnskap om økologisk produksjon.

Figur 17 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under?(etter viktigste produksjon)

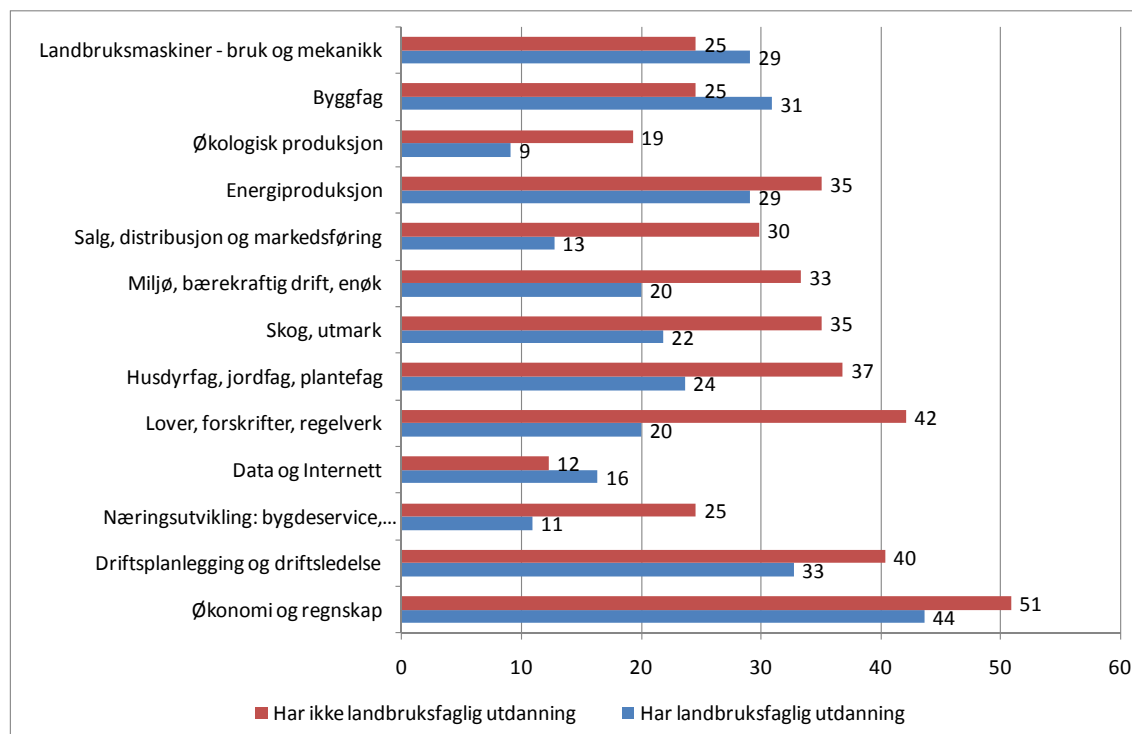
Også mellom kvinner og menn var det variasjoner i kompetansebehovene. En større andel av kvinnene enn mennene føler at de har behov for mer kompetanse på de aller fleste kompetanseområder, og spesielt på driftsplanlegging og ledelse, miljø, bærekraftig drift og enøk, og husdyrfag, jordfag og plantefag. Kvinnene føler et mindre behov for kompetanse i økonomi og regnskap, og data og Internett. Dette kan ha sammenheng med at kvinnene i større grad har høyere utdanning i andre fag enn landbruk, mens mennene har mer landbruksfaglig utdanning. Over halvparten av kvinnene ønsker seg også mer kompetanse om driftsplanlegging og driftsledelse mot bare 33 prosent av mennene.

Figur 18 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under? (etter kjønn)

Som vi ser i Figur 19 under føler respondentene uten landbruksfaglig utdanning generelt et større behov for mer kunnskap enn de med. Spesielt på områdene "lover, forskrifter, regelverk", "næringsutvikling" og "salg, distribusjon og markedsføring" ser vi klare forskjeller, der over dobbelt så stor andel blant de uten landbruksfaglig utdanning føler behov for mer kunnskap enn blant de med en slik utdanning.

Figur 19 I hvilken grad føler du at du har behov for mer kunnskap/kompetanse på områdene som er listet opp under? (etter de som har landbruksfaglig utdanning eller ikke)

4 Etterutdanning og rådgivning

Dagens gårdbrukere opplever økte krav fra forbrukere og myndigheter til kvalitet og dokumentasjon for produktene sine og produksjonsprosessen. Samtidig er det svak lønnsomhet i næringen, og muligheten til å drive lønnsom produksjon avhenger også av evnen og kompetansen den enkelte har. Også ny teknologi gjør ny kunnskap og kompetanse viktig og kan ha stor betydning for driftsresultatet.

Etterutdanning er viktig av to hovedgrunner. For det første er det viktig for å sikre at de produsentene som ikke har landbruksfaglig utdanning får et faglig tilbud som kan dekke deres behov. For det andre er det viktig fordi kunnskap må oppdateres hos de som har grunnutdanning og for de som velger å spesialisere produksjonen i retninger som de ikke har tilstrekkelig faglig bakgrunn i. I tillegg til etterutdanning er rådgivning både en alternativ og en supplerende måte å få påfyll av kunnskap på.

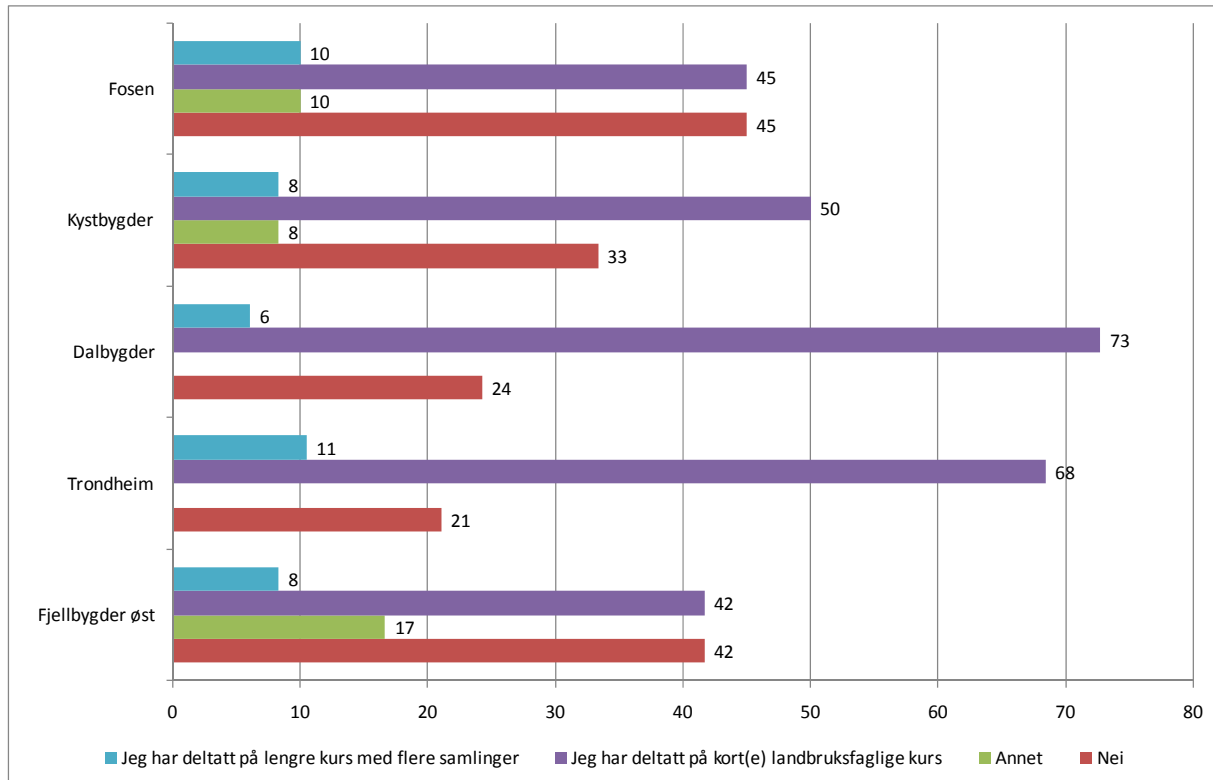
4.1 Etterutdanning

Også blant de nye gårdbrukerne i Sør-Trøndelag er det en stor andel som har deltatt på etterutdanning som er relevant for gårdsdriften. Totalt er det kun 32 prosent som ikke har deltatt på etterutdanning av noe slag etter at de tok over gårdsdriften. I trondheimsregionen og dalbygdene er det størst andeler som har deltatt på etterutdanning, henholdsvis 79 og 76 prosent. Mens i fosenregionen og fjellbygdene er andelene nede i henholdsvis 55 og 58 prosent.

Flest, hele 59 prosent, har deltatt på korte landbruksfaglige kurs, mens 8 prosent har deltatt på lengre kurs med flere samlinger. I regionene Trondheim og dalbygdene har henholdsvis 68 og 73 prosent deltatt på korte landbruksfaglige kurs.

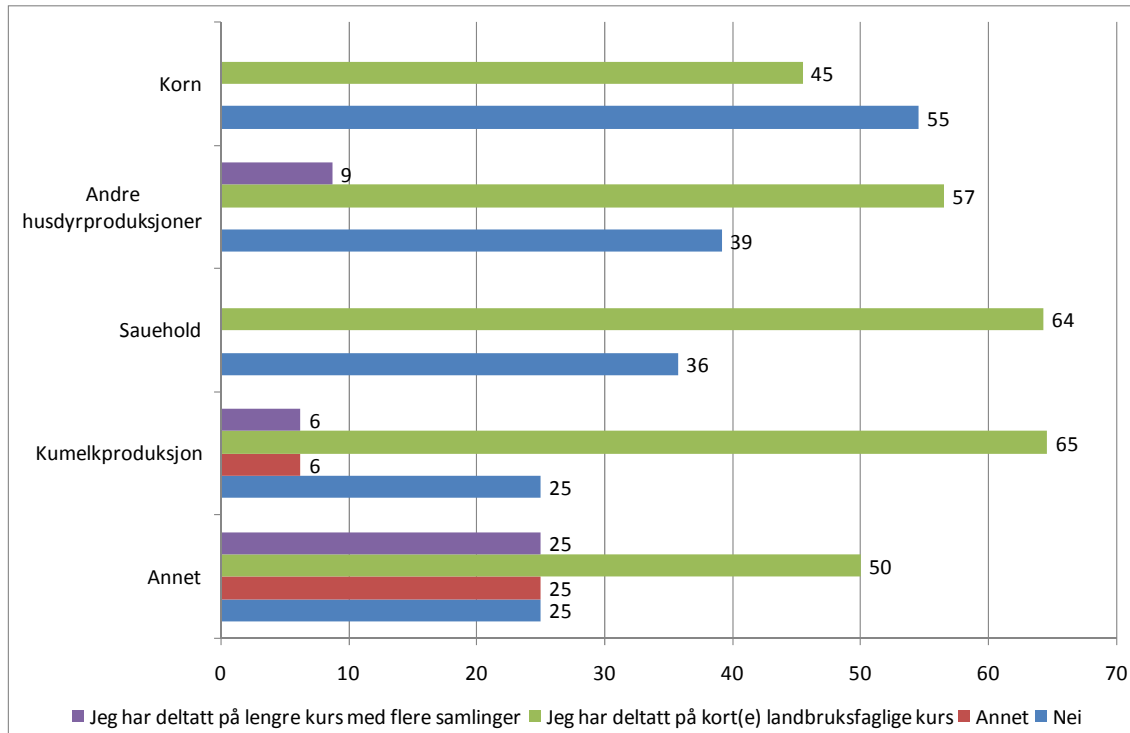

Figur 20 Har du deltatt på etterutdanning av noe slag som er relevant for driften på gården din, og i så fall hvilke typer kurs eller utdanning har dette vært? (etter region)

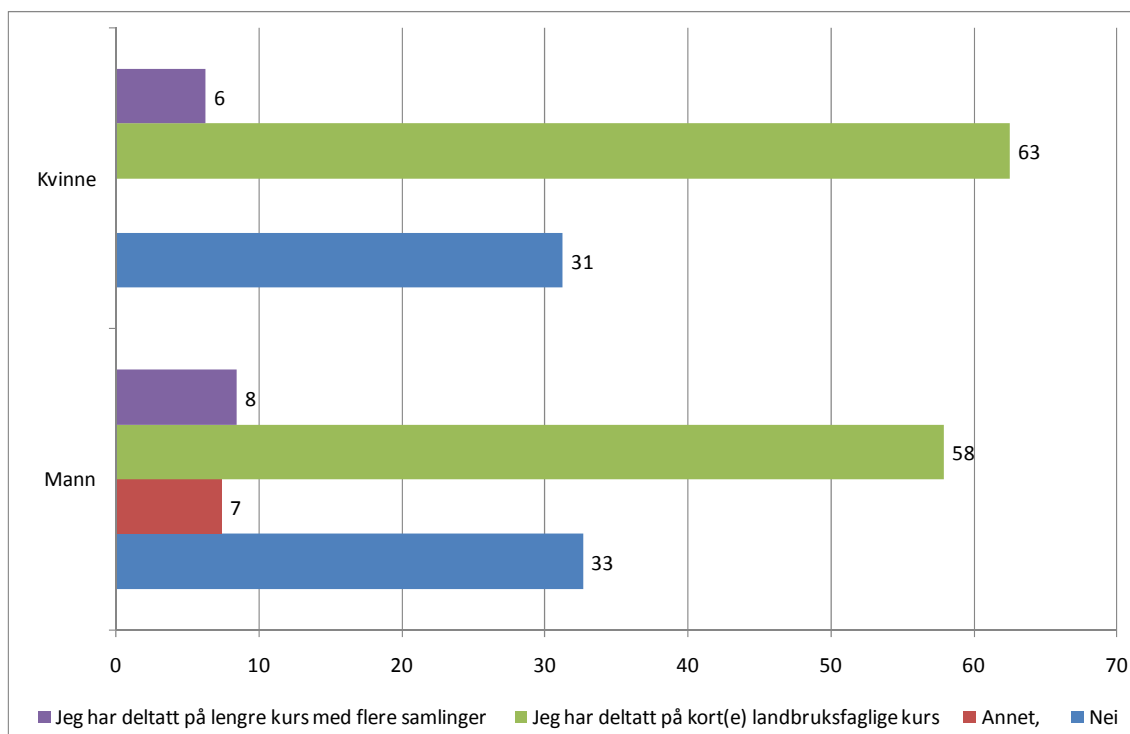
Det varierer noe blant de forskjellige produksjonsretningene hvor store andeler som har deltatt på etterutdanning. Kornbøndene har i minst grad deltatt på etterutdanning. De bøndene som holder på med husdyrproduksjon og melkeproduksjon har i størst grad deltatt på korte landbruksfaglige kurs, mens de som holder på med annet, det vil si andre planteproduksjoner, skog osv. i størst grad har deltatt på lengre kurs med flere samlinger.

Figur 21 Har du deltatt på etterutdanning av noe slag som er relevant for driften på gården din, og i så fall hvilke typer kurs eller utdanning har dette vært? (etter viktigste produksjon)

Kvinnene og mennene i undersøkelsen har i tilnærmet samme grad deltatt på etterutdanning.

Figur 22 Har du deltatt på etterutdanning av noe slag som er relevant for driften på gården din, og i så fall hvilke typer kurs eller utdanning har dette vært? (etter kjønn)

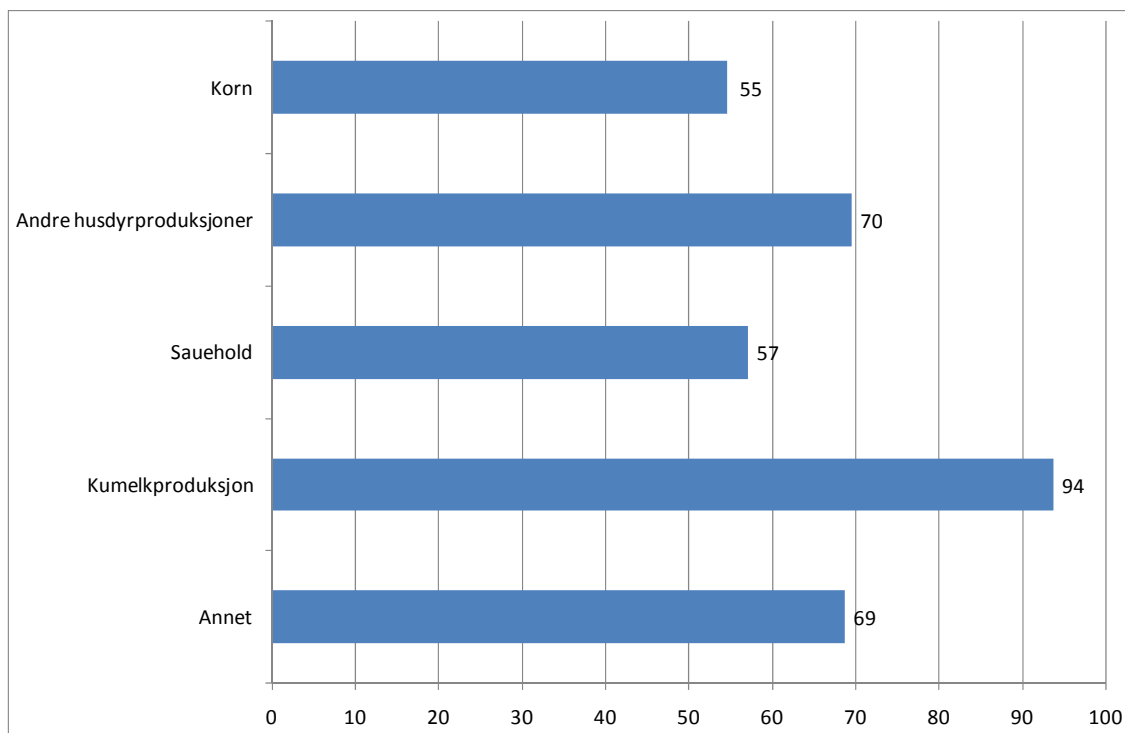

4.2 Rådgivning

Landbrukets rådgivningstjenester kan grovt sett deles inn i tre grupper: Det bondeide apparatet, det offentlige og andre aktører. Det offentlige har over tid trukket seg ut på bekostning av næringens egne tjenesteapparat. Særlig samvirkebedriftene i landbruket driver rådgivning som en integrert del av sin organisasjons- og profileringsvirksomhet, og representerer en betydelig kapasitet og produksjonsfaglig kompetanse innenfor sine sektorer (Strøm et al. 1999)¹. Tilbyderne av rådgivningstjenester er ofte rettet inn mot bestemte produksjoner. Noen er varemottakere, andre er leverandører, som for eksempel avlsorganisasjonene.

Totalt har 77 prosent av gårdbrukerne benyttet seg av rådgivning. Spesielt er andelen som har benyttet seg av rådgivning høy blant melkeprodusentene, der 94 prosent svarer bekræftende, mens andelen er nede i 55 prosent blant kornprodusentene.

Figur 2 Andeler som har benyttet seg av rådgivningstilbud etter produksjonsretning

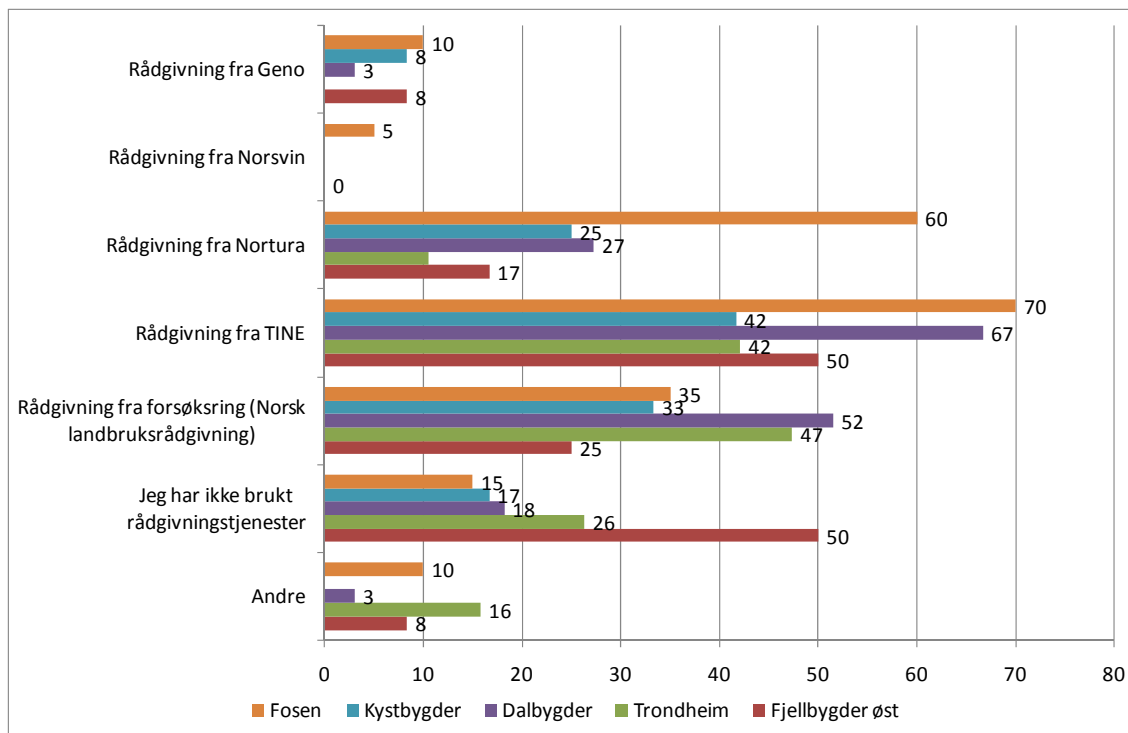

Blant regionene er forskjellene også store. Bare halvparten av produsentene i fjellbygdene har benyttet seg av rådgivning, mens andelen er 85 prosent på Fosen der det var færrest som har deltatt på etterutdanning. Det er størst andeler som har benyttet seg av ett eller flere rådgivningstilbud på Fosen, i kystbygdene og i dalbygdene.

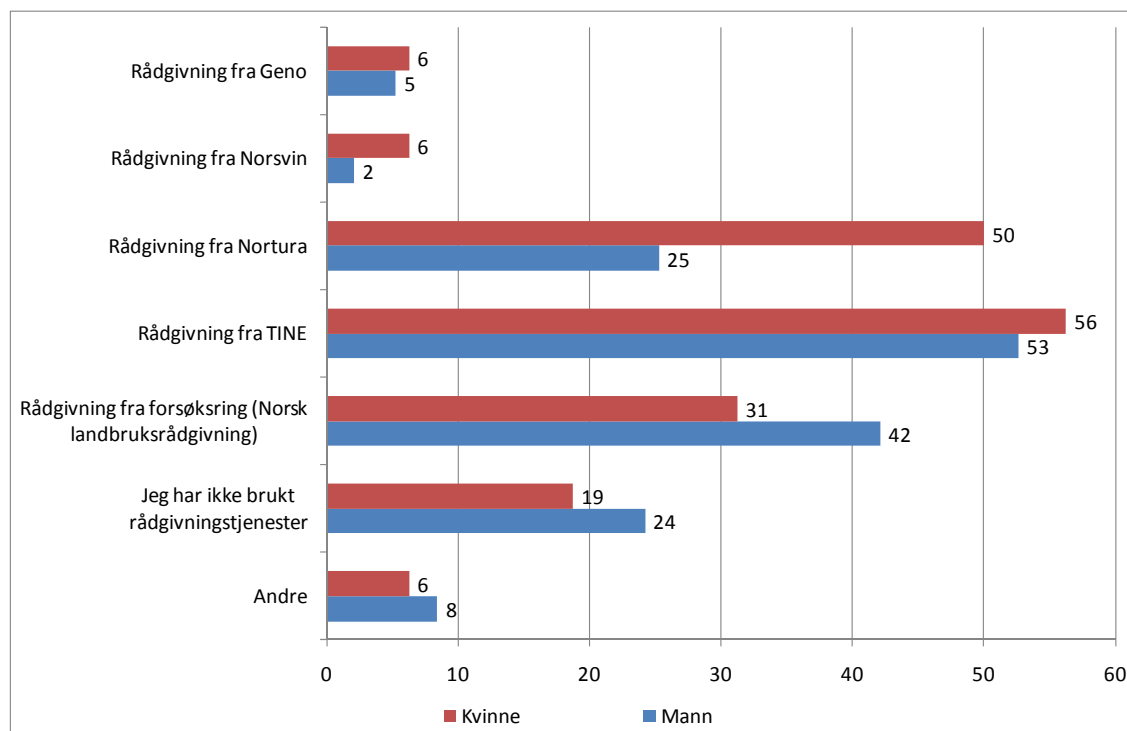
¹ LU-rapporten "Rammebetingelser for rådgivningstjenesten i norsk landbruk"

Figur 23 viser hvor store andeler som har benyttet seg av rådgivningstilbud fra forskjellige tilbydere i de forskjellige regionene. Vi ser at flest har benyttet seg av rådgivning fra TINE, særlig på Fosen og i dalbygdene, der de største andelen melkeprodusenter også finnes. Det er også mange som har benyttet seg av rådgivning fra Norsk landbruksrådgivning i dalbygdene og i trondheimsregionen.

Figur 23 Andeler som har benyttet seg av forskjellige rådgivningstilbud etter produksjonsretning

Det er generelt ikke så store forskjeller blant kjønnene i undersøkelsen om de har benyttet seg av rådgivning eller ikke. Men Figur 24 viser at halvparten av kvinnene har benyttet seg av rådgivning fra Nortura mot bare én av fire blant mennene. Når det gjelder rådgivning fra Norsk landbruksrådgivning er det en litt større andel blant mennene enn kvinnene som har benyttet seg av dette.

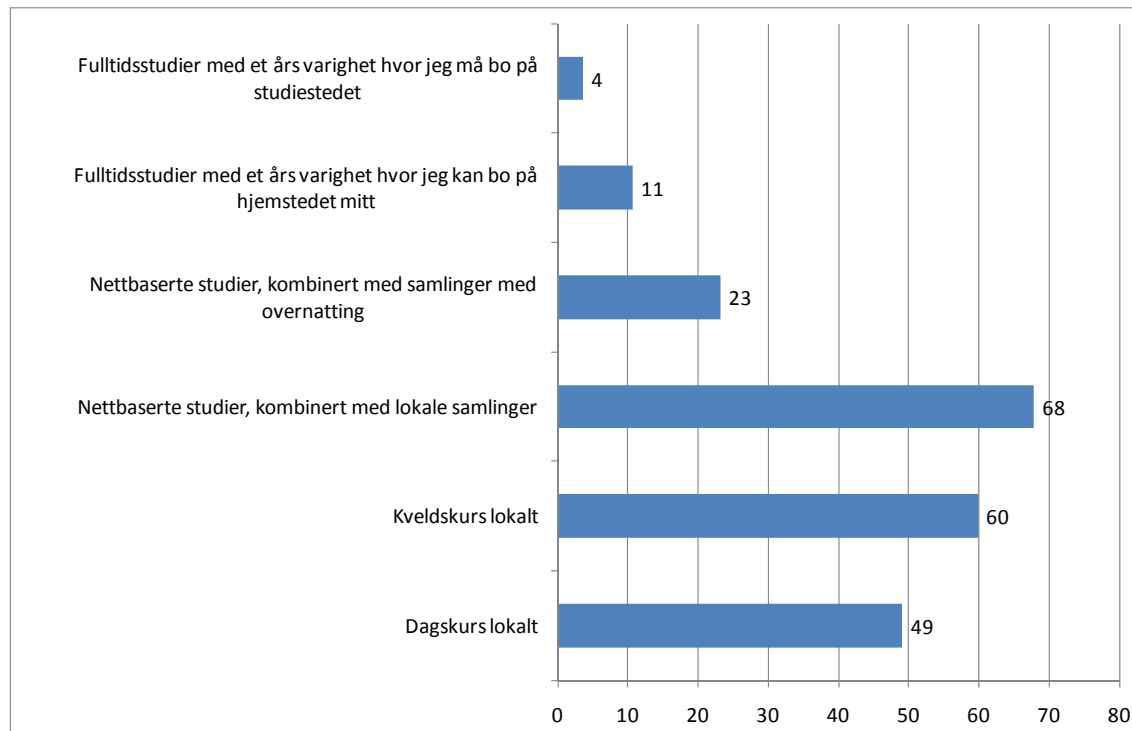
Figur 24 *Andeler som har benyttet seg av forskjellige rådgivningstilbud etter kjønn*

Det er ingen store forskjeller mellom de respondentene som har og de som ikke har landbruksfaglig utdanning når det gjelder å benytte seg av rådgivning og etterutdanning. Det er imidlertid større variasjon mellom de som har deltatt på etterutdanning eller ikke om de har benyttet seg av rådgivning. Blant de som har deltatt på etterutdanning har 86 prosent også benyttet seg av rådgivning, mens kun 58 prosent av de som ikke har deltatt på etterutdanning har gjort det samme.

4.3 Tilrettelegging av etterutdanning

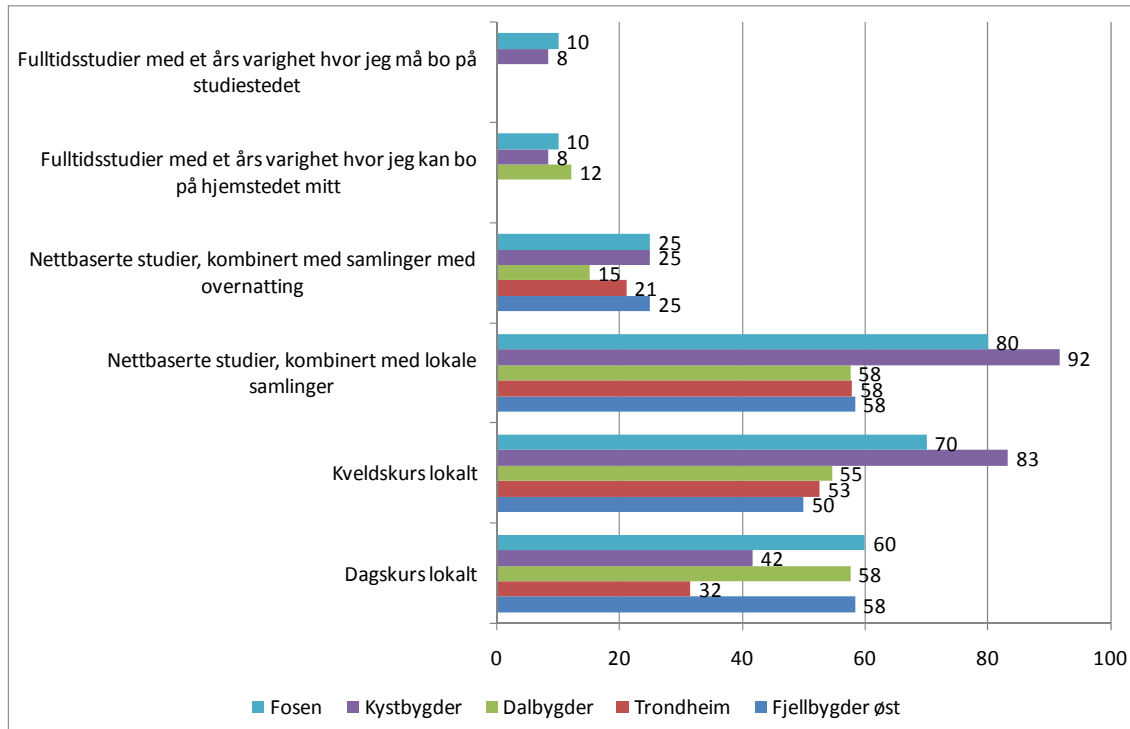
Om man ønsker å tilby målrettede kompetansehevende tiltak, er det avgjørende at disse er tilrettelagt på en slik måte at det er praktisk gjennomførbart for gårdbrukeren å delta. Produksjonene på gårdsbruket og om gårdbruker har jobb utenfor gården eller ikke kan være avgjørende for om gårdbruker har anledning til å delta på etterutdanning. Både tidspunkt og lengde på etterutdanningen er viktig for mange gårdbrukere. Spesielt er det tre organiseringsmåter som skiller seg ut ved at de nye gårdbrukerne anser de som velegnet for deltakelse. Det vil si at de har svart 1 eller 2 på en skala der 1 er svært godt og 5 er svært dårlig. Mer enn 2 av 3 svarer at nettbaserte studier, kombinert med lokale samlinger passer godt for dem. Interessen synker merkbart dersom samlingene innebærer overnatting, da oppgir bare 23 prosent at formen passer godt. Også lokale kveldskurs passer godt for et flertall av respondentene, 60 prosent svarer dette, mens 49 svarer at lokale dagskurs passer bra. Kun 11 og 4 prosent svarer at fulltidsstudier, med bosted på henholdsvis hjemsted og studiested passer.

Figur 25 Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "svært godt" og 5 er "svært dårlig") (etter de som har svart 1 og 2)

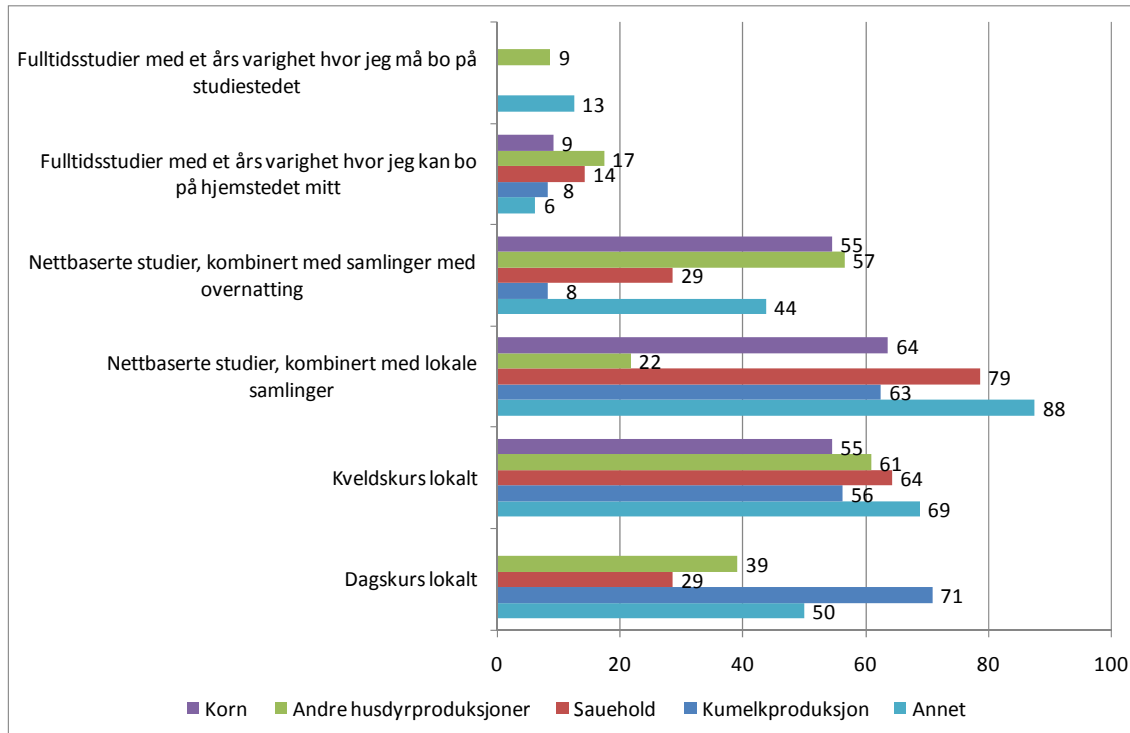
I alle de forskjellige regionene er det de lokale kursene som passer best, og spesielt nettbaserte studier med lokale samlinger og lokale kveldskurs. Blant respondentene på Fosen og i kystbygdene passer det best med lokale kveldskurs og nettbaserte studier med lokale samlinger. Lokale dagskurs passer bra for mer enn halvparten av respondentene på Fosen og i dal- og fjellbygdene.

Figur 26 Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "svært godt" og 5 er "svært dårlig") (etter de som har svart 1 og 2)(region)

Blant de forskjellige produksjonsretningene var det forskjellige typer kurs om passer best. For melkebonden passer det best med lokale kurs, og for hele 71 prosent av melkebøndene i undersøkelsen passer det godt med lokale dagskurs, men også kveldskurs og nettbaserte studier med lokale samlinger passer bra for denne gruppen. Også for kornbøndene passer det bra med lokale kurs, med unntak av lokale dagskurs som ikke passer for noen i denne gruppen. For sauebøndene i undersøkelsen passer det best med nettbaserte studier med lokale samlinger og lokale kveldskurs.

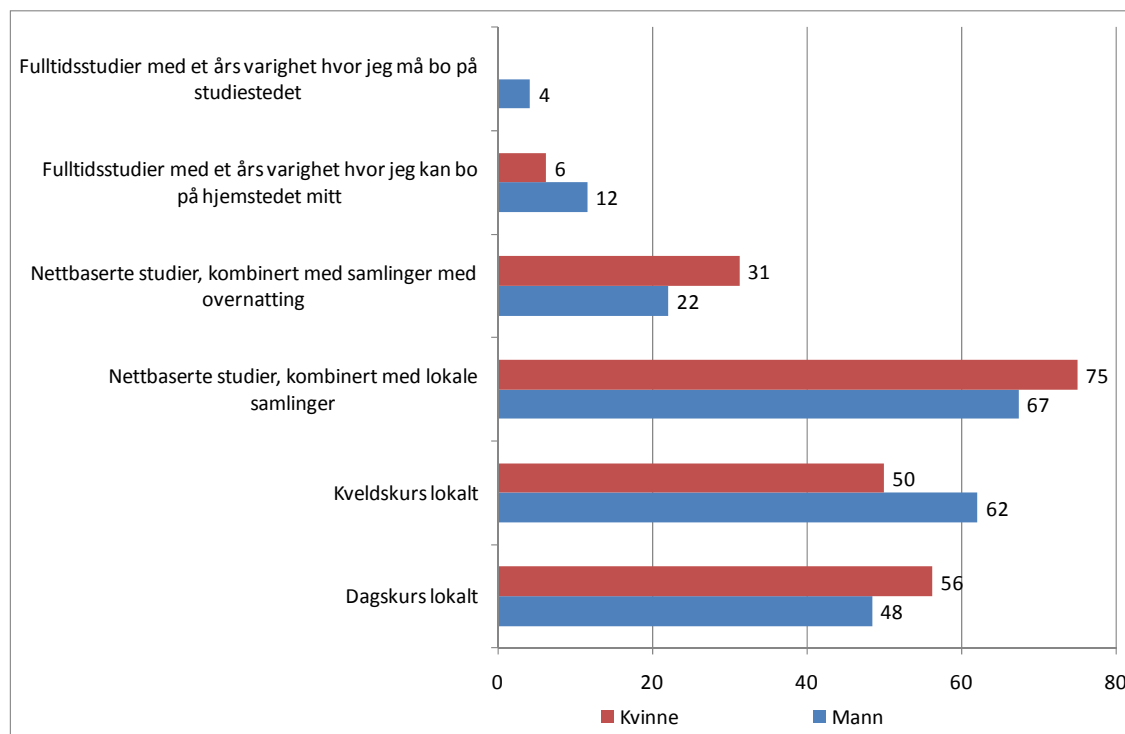
Figur 27 Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "svært godt" og 5 er "svært dårlig") (etter de som har svart 1 og 2)(viktigste produksjon)

Blant kvinnene og mennene i undersøkelsen var det ikke så stor variasjon i hva slags type kurs som passer.

Figur 28 Dersom du skulle ta etterutdanning, hvordan passer de ulike tilbudene for deg? (På en skala fra 1 til 5, der 1 er "svært godt" og 5 er "svært dårlig") (etter de som har svart 1 og 2)(kjønn)

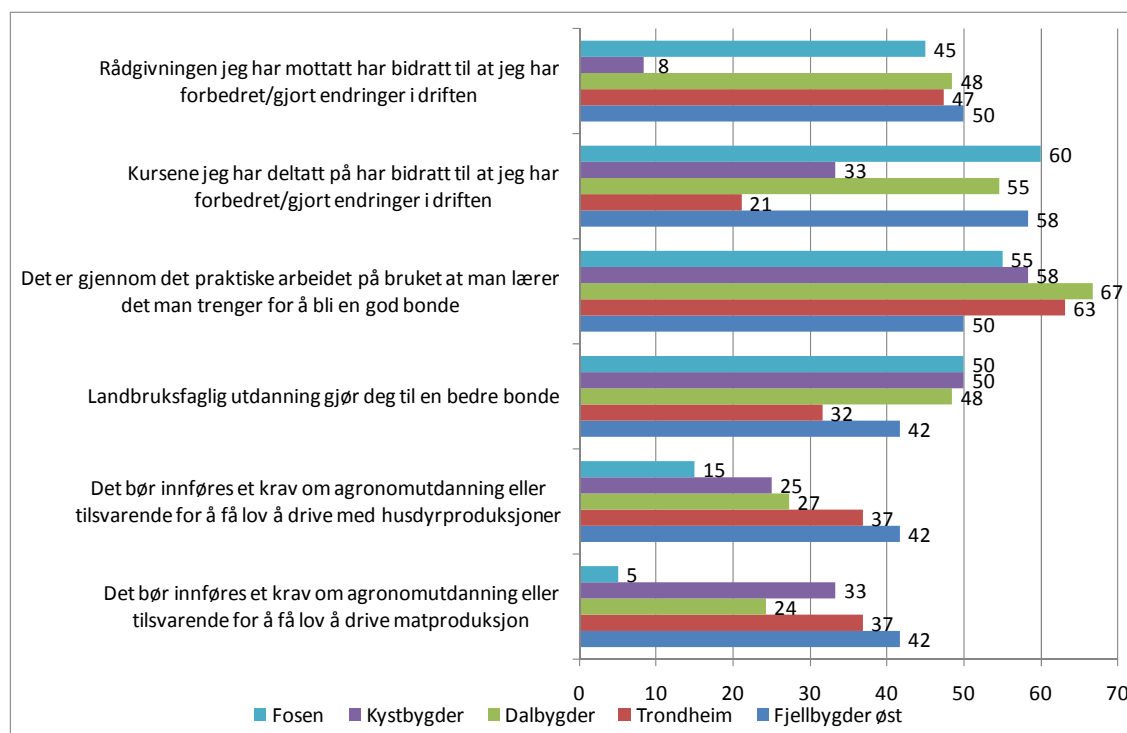
5 Holdninger til kompetanse

Respondentene blir bedt om å oppgi hvor enige eller uenige de er i et sett av påstander om kompetanse og utdanning i landbruket. Holdningene deres fremgår i figurene 28 - 31. Vi ser at holdningene til rådgivning og utdanning er delte blant produksjonsretninger, regioner, kjønn og de med og uten landbruksfaglig utdanning i undersøkelsen.

I kystbygdene er det bare 8 prosent av respondenten som svarer at de har gjort endringer eller forbedringer i driften som en følge av rådgivning de har mottatt, mens 45 prosent eller flere i de andre regionene svarte det samme. Over halvparten av respondentene på Fosen og i dalbygd- og fjellbygdregionen har også deltatt på kurs som har bidratt til forbedringer og endringer i driften. Mer enn halvparten av respondentene i alle regionene er enige i at det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket man lærer det man trenger for å bli en god bonde. Rundt halvparten på Fosen, i kystbygdene og i dalbygdene mener også at landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde.

Det var størst andel av respondentene i fjellbygdene som var enige i påstandene om at det bør innføres krav om agronomutdanning for å få lov til å drive med husdyr- og matproduksjon, mens det var færrest på Fosen som var enige i dette.

Figur 29 *Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig? (etter de som har svart 4 og 5, etter region)*

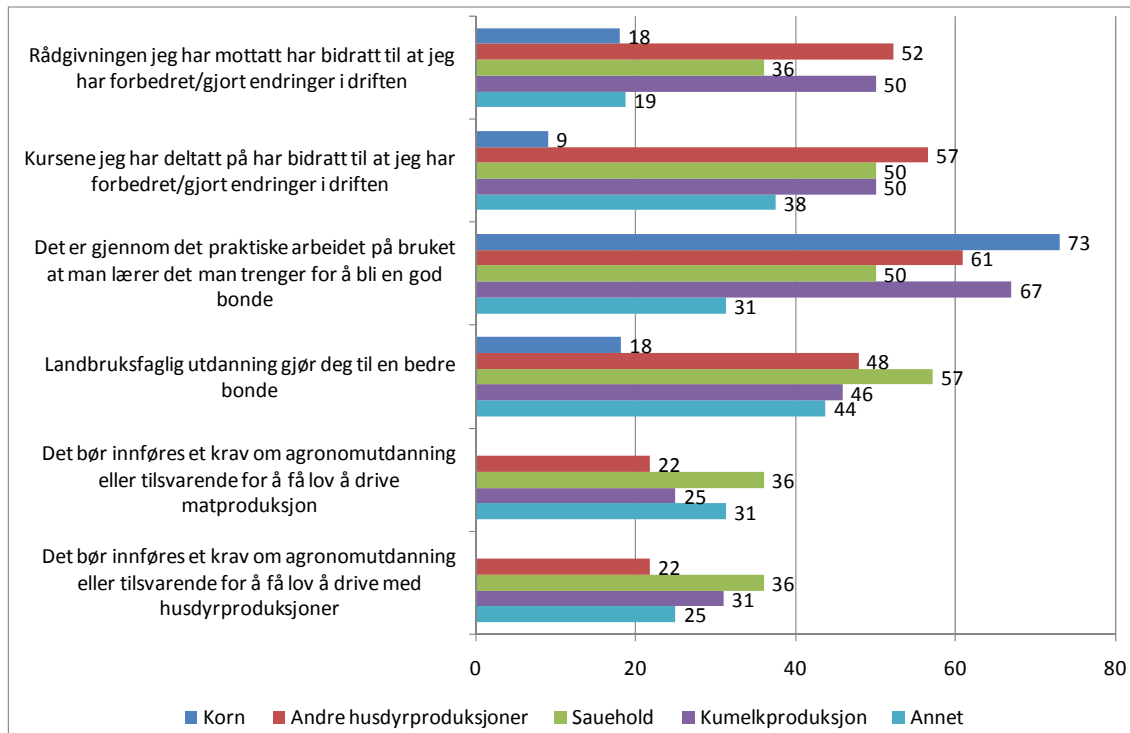

Kornbøndene, som vi har sett at i minst grad har landbruksutdanning og tilegnet seg kunnskap og kompetanse ved etterutdanning og rådgivning, skiller seg også ut på holdninger. Figur 30 viser at de verdsetter landbruksfaglig utdanning mindre enn andre produsenter, og i større grad mener at man lærer det man trenger ved å arbeide på bruket. Kornbøndene oppgir også i liten grad at de har gjort endringer eller forbedringer i driften som en følge av rådgivning og kurs de har tatt, men denne gruppen har også i minst grad benyttet seg av kurs og rådgivningstilbud. De er også langt mindre enige enn de andre at landbruksfaglig utdanning gjør at man blir en bedre bonde. Nesten tre av fire av kornbøndene mener at det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket man lærer det man trenger for å bli en god bonde. Det er ingen i denne gruppen som mener at det bør innføres et krav om agronomutdanning for å få lov til å drive med husdyrproduksjon eller matproduksjon.

Blant de andre produsentene er holdningene mindre delte. Halvparten av melkeprodusentene og andre husdyrprodusenter har mottatt rådgivning som har bidratt til forandringer og forbedringer i driften. Påstanden 'Kursene jeg har deltatt på har bidratt til at jeg har forbedret /gjort endringer i driften var spesielt husdyrprodusentene enige. Blant de som er meste enige i denne påstanden er "andre husdyrprodusenter", men også halvparten av kumelk- og sauekjøttprodusentene. Om påstanden 'Det er gjennom det praktiske arbeidet på bruket at man lærer det man trenger for å bli en god bonde', svarer totalt 61 prosent av respondentene 4 eller 5, altså at de er enige, Også denne påstanden var over halvparten av produsentene av kumelk, sau og andre husdyrproduksjoner enige i.

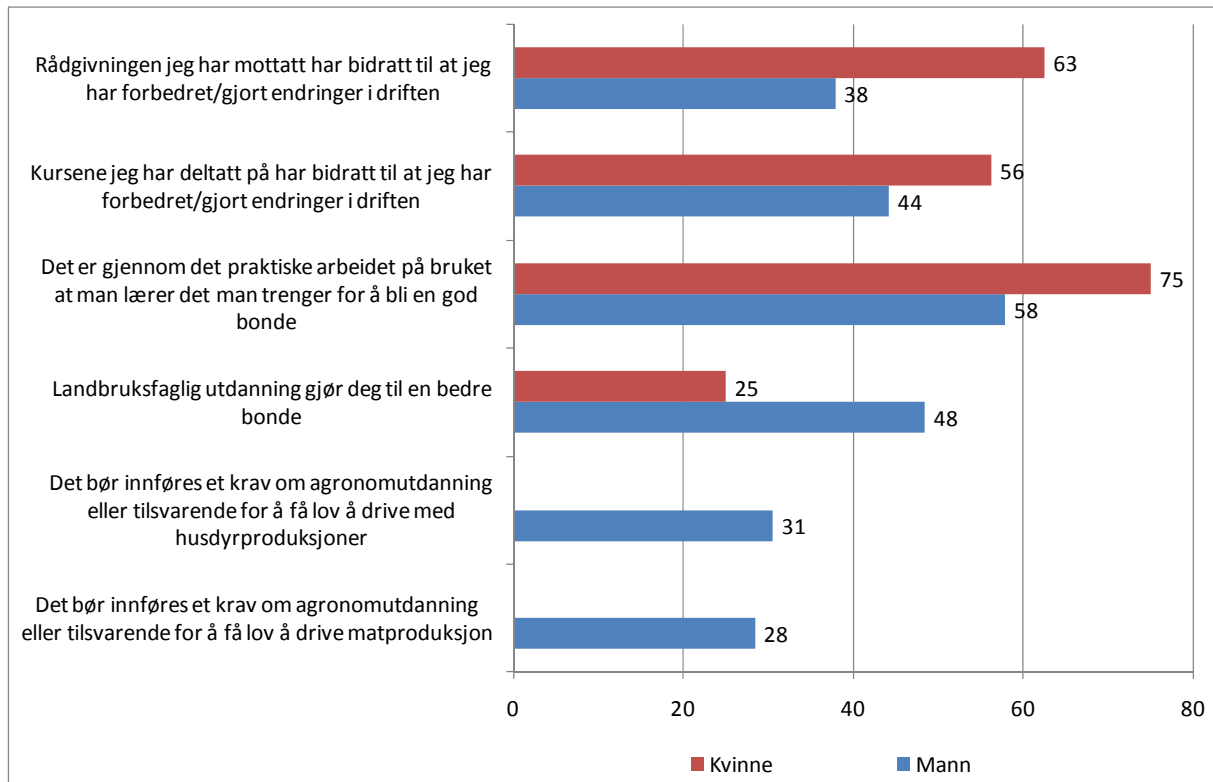
Det er størst andel av sauebøndene (57 prosent) i undersøkelsen som mener at landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde. Men også nesten halvparten av melkebøndene og de som driver med andre husdyrproduksjoner er enige i påstanden. Påstandene om at det bør innføres krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov til å drive med husdyr eller matproduksjon er totalt henholdsvis 26 og 24 prosent enige i. Sauebøndene er mest enige, 36 prosent av dem svarer 4 eller 5 på begge påstandene.

Figur 30 *Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig? (etter de som har svart 4 og 5, etter viktigste produksjon)*

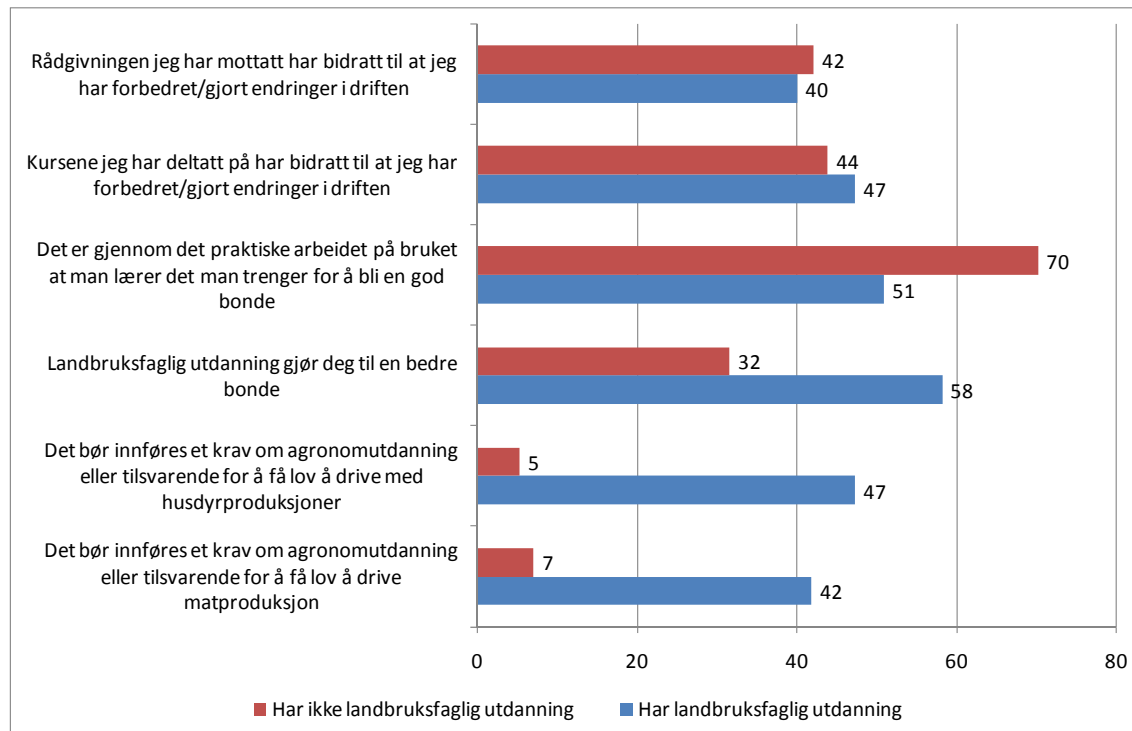
Blant kvinnene og mennene i undersøkelsen ser vi at holdningene var noe forskjellige. Kvinnene, som bare utgjør 14 prosent av respondentene, svarer mer positivt om kursene og rådgivningen de har mottatt, men er mindre enige i påstandene om hvor viktig det er med landbruksutdanning. Ingen av kvinnene er enige i at det bør innføres krav om agronomutdanning for å drive med husdyr- eller matproduksjon, mens henholdsvis 31 og 28 prosent av mennene er enige. Kvinnene i undersøkelsen er også mindre enige enn mennene at landbruksfaglig utdanning gjør deg til en bedre bonde.

Figur 31 Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig?(etter de som har svart 4 og 5)(etter kjønn)

Det er likevel mellom de med og uten landbruksfaglig utdanning at vi finner de største forskjellene i holdninger. Det er særlig påstandene om landbruksfaglig utdanning og om agronomutdanning for å drive med husdyr og matproduksjon der forskjellene er signifikante. Respondentene med landbruksfaglig utdanning svarer i mye større grad at landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde. Blant disse respondentene er det også en større andel som mener det bør innføres krav om utdanning for mat og husdyrprodusenter, enn blant respondentene uten landbruksfaglig utdanning. Det er imidlertid ikke store forskjeller mellom disse gruppene i hvor stor grad rådgivning og kurs har bidratt til endringer i driften.

Figur 32 *Hvor enig er du i påstandene under på en skala fra 1 til 5 der 1 er helt uenig og 5 er helt enig?(etter de som har svart 4 og 5)(etter de som har landbruksfaglig utdanning og ikke)*

6 Oppsummering

Dagens gårdbrukere er selvstendig næringsdrivende og det å drive et gårdsbruk kan sammenlignes med å drive en bedrift med behov for kompetanse på mange ulike nivåer. Dagens bonde skal planlegge driften av gården og ha ansvaret for økonomien og kontorarbeidet det fører med seg samtidig som han eller hun også utfører det praktiske arbeidet. De fleste gårdsbruk driver også med flere typer produksjoner i kombinasjon som medfører behov for forskjellige typer kompetanse og kunnskap.

Hensikten med denne rapporten har vært å undersøke hva slags kompetanse nye bønder i Sør-Trøndelag går inn i yrket med og hva slags holdninger de har til kunnskap og kompetanse i forhold til det å drive med mat og husdyrproduksjon. Videre er det et mål å kunne anbefale hvilke virkemidler som bør iverksettes for å sikre at de nye gårdbrukerne får dekket behovet for etterutdanning og kurs.

Bare fire prosent av gårdbrukerne i denne undersøkelsen oppgir grunnskole som høyeste fullførte utdanning. Mens 60 prosent har fullført utdanning på videregående nivå og 37 prosent av gårdbrukerne i undersøkelsen har fullført utdanning på høyskole eller universitetsnivå. 44 prosent har en formell landbruksfaglig utdanning, de aller fleste på et videregående skoles nivå. Menn har i større grad enn kvinner landbruksfaglig utdanning, mens kvinner i større grad har fullført utdanning på høyskole og universitetsnivå generelt. Ni av ti blant respondentene har overtatt gård på odell, og har ved å vokse opp på et gårdsbruk fått med seg erfaringer og kunnskap om gårdsdrift.

Det er en mindre andel av kornbøndene med landbruksfaglig utdanning enn blant de andre produsentene. Kornbøndene har imidlertid i høyere grad høyskole og universitetsutdanning, og alle jobber heltid utenfor gården. Det er størst andel av sauebøndene som har landbruksfaglig utdanning, hele 64 prosent, men også over halvparten av melkebøndene har landbruksfaglig utdanning.

Blant ektefellene og samboerne til respondentene har 16 prosent en form for landbruksfaglig utdanning, og 12 prosent har landbruksfaglig utdanning på videregående nivå. Ingen av kornbøndene har ektefeller og samboere med landbruksfaglig utdanning, mens 22 prosent av melkeprodusentene har det. Det var også noe vanligere blant de kvinnelige gårdbrukerne å ha ektefeller og samboere med en slik utdanning.

De nye bøndene i Sør-Trøndelag har noe varierende behov for mer kunnskap på flere områder. Vi har sett på både produksjonsspesifikk og driftsøkonomiske kompetanse, og kompetanse i forhold til aktuelle/mulige tilleggsnæringer. Nesten halvparten av bøndene ønsker seg mer kompetanse på området økonomi og regnskap, og det er her det største

behovet ligger. Også driftsplanlegging og driftsledelse føler mange av respondentene behov for mer kunnskap om.

Det er få respondenter som ønsker mer kunnskap om økologisk produksjon, data og Internett og næringsutvikling. Men også her er det noen klare skiller. Næringsutvikling som omfatter bygdeservice, småskala matproduksjon, bygdeturisme med mer skiller mellom regionene, fra kystbygdene der fire av ti ønsker seg mer kompetanse til fjellbygdene der ingen føler et slikt behov.

Kvinnene oppgir et større behov for mer kunnskap på de fleste områdene. Særlig på områdene driftsplanlegging og driftsledelse er det en stor forskjell mellom kvinnene og mennene, der over halvparten av kvinnene ønsker seg mer kunnskap mot én av tre blant mennene. Også på de produksjonsspesifikke områdene ønsker en større andel av kvinnene seg mer kompetanse enn mennene som i større grad har landbruksfaglig utdanning.

De største skillene på kompetansebehov går likevel ved de som har landbruksfaglig utdanning og ikke. Bare på noen få områder som data og Internett, byggfag og landbruksmaskiner er det en større andel av de med landbruksfaglig utdanning som ønsker seg mer kompetanse enn blant de uten en slik utdanning.

Det er mange gårdbrukerne som føler behov for mer kompetanse på mange områder. Men for å nå ut til flest mulig med tilbud om etterutdanning er det viktig med lokale tilbud tilpasset arbeidssituasjonen. Blant de som allerede har deltatt på etterutdanning er det flest som har deltatt på korte kurs, og bare 8 prosent av respondentene har deltatt på lengre kurs med flere samlinger. Det er også lokale kurs som etterspørres av de fleste, spesielt kveldskurs og nettbaserte studier med lokale samlinger.

58 prosent av respondentene har deltatt på etterutdanning, og 77 prosent har benyttet seg av rådgivningstilbud. Særlig har kumelkprodusentene benyttet seg av rådgivningstilbud, og spesielt har tilbudene fra Tine, Nortura og Norsk landbruksrådgivning blitt benyttet av de nye bøndene i undersøkelsen.

I denne undersøkelsen kommer det fram en trend blant produsentene der melkeprodusentene i stor grad har landbruksutdanning, i minst grad utdanning på høyskole eller universitetsnivå generelt, jobber heltid som gårdbruker, deltar på etterutdanning og benytter seg av rådgivning. To av tre melkebønder i undersøkelsen er likevel enige i at det er gjennom det praktiske man lærer det man trenger for å bli en god bonde, men nesten halvparten er også enige i at landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde. En av fire blant melkebøndene er enige i at det bør innføres et krav om agronomutdanning for å drive mat- og husdyrproduksjon.

Kornbøndene har i minst grad landbruksfaglig utdanning og deltar også i minst grad på etterutdanning og benytter seg minst av rådgivning. Kornbøndene skiller seg også med sine holdninger til nødvendigheten av utdanning og kompetanse i landbruket. Det er ingen av dem som er enige i påstanden om at det bør innføres et utdanningskrav til mat- og husdyrprodusenter.

Sauebøndene mener i størst grad at landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde, og i størst grad at det bør innføres krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov til å drive med matproduksjon og husdyrproduksjon. Blant sauebøndene finner vi den største andelen med landbruksfaglig utdanning.

Respondentene fra dalbygdene har i minst grad fullført utdanning på høyskole og universitetsnivå, men de har i størst grad en form for formell landbruksutdanning, de fleste på videregående nivå. Det er ellers ingen klare trender blant regionene, når det gjelder behov for mer kunnskap og i hvor stor grad de har deltatt på etterutdanning og rådgivning, dette kan variere med lokale tilbud og så videre i de forskjellige regionene. For eksempel er det i fosenregionene at vi finner den største andel av respondenter som har benyttet seg av rådgivning, men det er også her vi finner den minste andelen som har deltatt på etterutdanning av noe slag.

De største skillene mellom menn og kvinner i undersøkelsen går på at mennene i større grad har landbruksfaglig utdanning hvis vi ser på videregående nivå og høyere nivå samlet, mens kvinnene har i større grad høyere utdanning på universitets eller høyskolenivå enn mennene. Det er ingen store forskjeller blant kjønnene om de har deltatt på etterutdanning og benyttet seg av rådgivning, men det er derimot større forskjeller blant kjønnene i deres holdninger til utdanning og kompetanse. Hele tre av fire blant kvinnene mener at det er gjennom det praktiske arbeidet man lærer det man trenger for å bli en god bonde. Kvinnene er i mindre grad enige at landbruksfaglig utdanning gjør deg til en bedre bonde, og ingen av dem er enige i påstanden om at det bør innføres krav om agronomutdanning eller tilsvarende for å få lov å drive med husdyr- og matproduksjon.

Det er mellom de med og uten landbruksfaglig utdanning at vi finner signifikante forskjeller i holdninger til utdanning og kompetanse. Dette gjelder spesielt påstandene om at det bør innføres krav om agronomutdanning i mat- og husdyrproduksjonene og om landbruksfaglig utdanning gjør en til en bedre bonde. Respondentene med en slik utdanning svarer i mye høyere grad at de er enige i disse påstandene. Det er imidlertid ikke store forskjeller blant disse gruppene om de har foretatt endringer og forbedringer i driften som en følge av rådgivning de har mottatt eller kurs de har deltatt på.

Litteratur

Strøm, B. et al. (1999). *Rammebetingelser for rådgivningstjenesten i norsk landbruk*. Upublisert rapport. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

Eldby, H. og E. Nyhammer. (2010). *Nye bønder*. Rapport nr. 5. Landbrukets Utredningskontor, Oslo.

L a n d b r u k e t s Utredningskontor

Schweigaardsgt. 34C

Pb 9347 Grønland

N-0135 OSLO

Tlf: 22 05 47 00

Fax: 22 17 23 11

E-post: lu@landsam.com

<http://www.utredningskontoret.no>